

FILOZOFICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave

KATEDRA KNIŽNIČNEJ
A INFORMAČNEJ VEDY

INFORMAČNÉ SPRÁVANIE ŠTUDENTOV POČAS PANDÉMIE

PAVOL RANKOV

2023

STIMUL

Informačné správanie študentov počas pandémie

Autor:

Doc. PhDr. Pavol Rankov, PhD.
pavol.rankov@uniba.sk

Afiliácia:

Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, Katedra knižničnej a informačnej vedy
<https://fphil.uniba.sk/katedry-a-odborne-pracoviska/kkiv/>

Recenzenti:

Doc. PhDr. Richard Papík, Ph.D.
Mgr. Pavlína Mazáčová, Ph.D.

Jazyková redakcia:

PaedDr. Lujza Bakošová

Technická redakcia:

Milan Regec

(CC BY-NC-SA 4.0) Pavol Rankov a STIMUL, 2023

Dielo je vydané pod medzinárodnou licenciou Creative Commons BY-NC-SA 4.0 (vyžaduje sa: povinnosť uvádzať pôvodného autora diela; povinnosť odvožené dielo zdieľať pod rovnakou licenciou ako pôvodné dielo; len nekomerčné použitie odvođeného diela).

Viac informácií o licencií a použití diela:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Vydavateľstvo:

STIMUL, Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta
<https://fphil.uniba.sk/stimul>

Prvé vydanie, 86 s., rozsah autorského textu: 92 NS, 4,6 AH

Bratislava, 2023

ISBN (PDF) 978-80-8127-406-0

ISBN (EPUB) 978-80-8127-407-7

Táto publikácia vznikla v rámci projektu APVV-19-0074 Stratégie efektívneho čitateľského správania a ich skúmanie v kľúčových etapách vývinu gramotnosti, ktorý podporila Agentúra na podporu výskumu a vývoja.

OBSAH

Úvod	5
1 Pandémia a komunikácia	7
1.1 Získavanie aktualít o pandémii	10
1.2 Informácie a dezinformácie o pandémii covid-19	11
2 Výskum informačného správania vysokoškolákov počas pandémie covid-19	17
2.1 Metódy zberu dát	18
2.2 Metódy spracovania a analýzy dát	21
3 Zistenia výskumu	23
3.1 Videohovor ako nový spôsob využívania informačných technológií.....	23
3.2 Záujem o aktuality a médiá	25
3.3 Vnímanie a hodnotenie dezinformácií.....	28
3.4 Hodnotenie hoaxerov.....	34
3.5 Aktívny a pasívny postoj k hoaxom.....	40
3.6 Nástup e-learningu do vysokoškolského vzdelávania	42
3.7 Motivácia, sebadisciplína a koncentrácia pri e-learningu.....	46
3.8 Komunikácia medzi účastníkmi v rámci e-learningu	52
3.9 Špecifiká študijných odborov a e-learning.....	55
3.10 Výhody hybridného vzdelávania.....	58
4 Diskusia	61
5 Záver	65
Zoznam bibliografických odkazov	67
Prílohy	73
Príloha 1: Otázky rozhovoru – jar 2021.....	73
Príloha 2: Otázky rozhovoru – jar 2022.....	77
Príloha 3: Otázky dotazníka – leto 2021	80
Príloha 4: Otázky dotazníka – leto 2022.....	80
Summary	83
Methodology	83
Research findings	85

ÚVOD

Sto rokov po pandémie španielskej chrípky zasiahla na prelome rokov 2019 a 2020 svet globálna pandémia covid-19. Jednotlivé krajiny urýchlene prijímali radikálne opatrenia na ochranu svojej populácie. V západnom svete – vrátane Slovenska – nastala bezprecedentná situácia, ktorá sa prejavila nielen v zdravotníctve, ale tiež v ekonomike, medzinárodných vzťahoch, vo vnútro politickej situácii, v kultúre či školstve, ako aj v sociálno-psychologickom nastavení jednotlivcov i celej spoločnosti. Zásadným spôsobom sa zmenili aj komunikačné interakcie, mediálne toky a využívanie informačných technológií.

Cieľom tejto publikácie je popísať, ako pandémia zasiahla do informačného správania vysokoškolákov. Prinášame publikované zistenia zahraničných a domácich odborníkov a sprístupňujeme výsledky série vlastných výskumných štúdií. So slovenskými vysokoškolákmi ako respondentmi sme postupne počas pandemického obdobia v rokoch 2020 až 2022 realizovali štyri výskumné sondy. Dve ďalšie sme dizajnovali v spolupráci s Mgr. Michaelou Dombrovskou, Ph.D., z Filozoficko-prírodovedeckej fakulty Slezskej Univerzity v Opave, ktorá ich aj realizovala s tamojšími študentmi ako respondentmi.

1 PANDÉMIA A KOMUNIKÁCIA

Covid-19 je vysoko infekčné ochorenie spôsobujúce pacientom respiračné problémy rôznej intenzity. V snahe spomaliť a obmedziť šírenie tohto ochorenia vlády jednotlivých krajín urýchlene prijímali pomerne drakonické opatrenia na eliminovanie bezprostrednej medziludskej komunikácie, ktorá zvyšovala riziko kvapôčkového prenosu. Ľudia a organizácie hľadali náhradné spôsoby interakcie, na čo sa využívali predovšetkým digitálne komunikačné nástroje.

Ochorenie bolo najskôr popísané v Číne, a to v decembri 2019. Na Slovensku sa prvý prípad objavil začiatkom marca 2020. Krajina okamžite prešla do núdzového režimu, aký uplatňovali aj iné zasiahnuté štáty – karanténa nakazených, nosenie rúšok a respirátorov, celospoločenský lockdown, z ktorého vyplynulo zatváranie škôl, rušenie kultúrnych podujatí, obmedzenie mnohých služieb, zamedzenie stretávania ľudí na pracoviskách a pod. Nevyhnutné bolo urýchlené hľadanie alternatívnych riešení vzniknutej situácie, čo prinieslo napríklad prudké rozšírenie e-learningových platforiem, videokonferenčných médií, elektronického nakupovania, ale aj výrazný nárast využívania sociálnych sietí, streamovacích služieb či online hier.

Tento vývoj zasiahol prakticky celý svet, hoci rozdiely medzi kultúrami a krajinami nepochybne existovali. Výskum čínskych detí ukázal, že počas lockdownu začiatkom roka 2020 začali venovať viac času najmä sociálnym sieťam, len mierny nárast zaznamenalo hranie online hier v nadmernom rozsahu (Chen a kol. 2020, s. 1101). Naopak, medzi americkými deťmi síce z hľadiska času narástlo aj využívanie sociálnych médií, výrazne vyšší však bol nárast využívania herných aplikácií (Nabity-Grover a kol. 2020). Americkí dospelí začali v dôsledku pandémie využívať predovšetkým hlasové hovory, ale stúplo aj využívanie sociálnych médií, videohovorov, elektronickej pošty a online hier. Pritom najviac narástlo používanie informačných technológií medzi najmladšími dospelými (Nguyen 2020). To považujeme za prekvapujúce, veď mladí dospelí používali digitálne technológie najintenzívnejšie už pred pandémiou, takže by sme predpokladali, že obmedzenia lockdownu spôsobia nárast v používaní digitálnych technológií viac medzi staršiu generáciou, ktorej príslušníci v predkovidovej dobe tieto technológie využívali menej.

Služba Netflix zameraná na streamovanie filmov a videí medzi „predpandemickými“ rokmi 2018 a 2019 síce zaznamenala zníženie dovtedajšieho rastu, ale v pandemickom období prudko narástla. Za celý rok 2019 získal Netflix 28 miliónov nových predplatiteľov, no už v prvom polroku 2020 až 26 miliónov. Pritom aj počet ľudí, ktorí sledovali Netflix viac než 10 hodín týždenne, prudko stúpol: pred pandémiou to bolo 16 % predplatiteľov, no počas nej až 38 % (Pisal 2021).

Sociálna platforma Twitch, ktorá sa zameriava na živé streamovanie hier, ako aj hudby a zábavných programov, zaznamenala v priebehu roka 2019 ustálenie až miernu stagnáciu, no v roku 2020 narástol počet používateľov o 63 % a z hľadiska celkového množstva sledovaných hodín bol analogický nárast o 53 % (Chae a Lee 2022). Spomedzi sociálnych sietí najväčší globálny nárast aktívnych používateľov v období pandémie zaznamenal už spomínaný TikTok, výraznejšie rástli aj Pinterest a Reddit (Sevilla 2022). Sieť TikTok zaznamenala v prvých pandemických mesiacoch impozantný nárast obzvlášť medzi mladými ľuďmi vo veku 15 až 25 rokov: napríklad v USA stúpol počet používateľov v tejto kategórii z 10 % na 28 %, v Nemecku z 8 % na 19 %, v Dánsku z 2 % na 18 % (Kokholm 2020).

Analýza OECD ukázala, že v niektorých vyspelých krajinách, ako napríklad vo Francúzsku a Veľkej Británii, počas lockdownov v roku 2020 až 47 % zamestnancov využívalo teleworking (home-office). Frekvencia práce v teleworkingu korelovala s úrovňou dosiahnutého vzdelania, napríklad v USA ľudia s magisterským alebo doktorandským vzdelaním využívali teleworking až 15-krát častejšie ako nekvalifikovaní zamestnanci. Zároveň sa ukázalo, že pri home-office subjektívny pocit produktívnej práce súvisí s tým, či si zamestnanec aj želá pracovať z domu (Teleworking 2021). Z hľadiska digitálnych technológií je asi najmarkantnejším dôsledkom prechodu na home-office využívanie softvérov umožňujúcich videohovory a telekonferencie. Z finančného hľadiska videokonferenčné služby už za prvé dva pandemické mesiace, teda marec a apríl 2020 narástli asi o 500 % (Sadler 2021). Najpoužívanejšej videoplatforme ZOOM stúpol medzi mesiacmi február a máj 2020 počet unikátnych návštevníkov dokonca až o 700 % (Dahiya a kol. 2021).

Videokonferenčné platformy boli využiteľné aj na e-learning, keďže v mesiacoch lockdownu prechádzali v mnohých krajinách školy všetkých stupňov urýchlene na e-learning. Hoci covid-19 je nebezpečný najmä pre seniorov, dôvodom zatvárania

škôl bolo spomalenie šírenia nákazy, aby nenastal kolaps preťaženého zdravotníctva. Keďže prechod na e-learning nebol postupný, vyhodnocovaný a koordinovaný, je možné hovoriť o núdzovom dištančnom vzdelávaní (angl. *emergency remote learning*, pozri Sumardi a Nugrahani 2021). Globálna štúdia realizovaná na jeseň 2020 ukázala, že ako náhrada prezenčnej výučby na základných a stredných školách sa využívali rozhlasové a televízne programy, vzdelávacie materiály distribuované domov a vo všetkých bohatších krajinách aj online learning. V najbohatších krajinách boli online vzdelávacie platformy hodnotené ako veľmi účinné v 36 % a ako priemerne účinné v 58 %, iba v 6 % týchto krajín sa ukázali ako neúčinné. „V približne 60 % krajín ministerstvo školstva vytvorilo vlastnú platformu na šírenie vzdelávacieho obsahu pre učiteľov a študentov na základných a stredných školách. Komerčné platformy (napr. Microsoft Teams, Google Classroom) a open source (napr. Moodle, Canvas) sa používali ako ich doplnok“ (Guerriero a kol. 2020, s. 26). Aj vo vyspelých krajinách však bolo problémom začleniť do e-learningu minoritné a marginalizované skupiny populácie. Tak to ukázali napríklad štúdie z Holandska (Bol 2020), ale aj z Českej republiky, kde regióny s vyšším výskytom vylúčených rómskych komunít mali nižšiu participáciu na e-learningu (Pavlas a kol. 2020). Slovenská štúdia potvrdila, že problémy s e-learningom sa prejavili predovšetkým vo výučbe málo motivovaných žiakov zo segregovaných rómskych komunít (Rafael a Krejčíková 2020). Vo všeobecnosti sprevádzali e-learning najrôznejšie negatívne emócie detí, napríklad nuda, frustrácia či úzkosť (Wang a kol. 2020), ale aj obavy o svoje študijné výsledky (Lades a kol. 2020; Tomšik a kol. 2020, s. 175).

Hĺbka a šírka vedomostí osvojených počas e-learningu sa ukázala ako sporná aj na vysokých školách. Nemecký výskum ukázal, že až 53 % vyučujúcich na lekárskej fakulte si myslí, že ich študenti sa počas e-learningu naučili menej než počas obyčajného roka pri prezenčnom vzdelávaní. Spomedzi študentov si to isté myslelo len 28 % (Speidel a kol. 2021). Tento rozdiel sa nám javí ako pochopiteľný a dojem študentov ako irelevantný, keď študenti nedokážu posúdiť, či by sa za „normálnych“ okolností naučili viac. Dôležité je aj zistenie tohto výskumu, že až 77 % vyučujúcich deklarovalo nárast svojho know-how v mediálnych technológiách (Speidel a kol. 2021). Z toho by vyplývalo, že títo vyučujúci budú zrejme v budúcnosti aplikovať technológie vo výučbe častejšie.

1.1 Získavanie aktualít o pandémii

V pandemickej situácii bolo sledovanie najnovších informácií nielen sociálnou potrebou, ale priam povinnosťou. Dynamicky sa meniacu epidemickú situáciu ešte dramatisovali štátne authority, ktoré dennodenne vydávali ďalšie, de facto iné a zas iné nariadenia. Neustále sa menili nielen povinnosti súvisiace s nosením rúšok či respirátorov, ale aj režim v zatváraní (a otváraní) škôl, reštauračných zariadení, úradov, kostolov a pod. Keďže pritom platilo, že „neznalosť neospravedlňuje“, bežní občania, rodičia školákov aj manažéri organizácií museli nepretržite sledovať masmédiá a internet, aby vedeli, čo môžu, musia alebo nesmú robiť.

V nemecky hovoriacich krajinách aktuality sledovalo oproti predpandemickej úrovni viac až 75% ľudí, pritom vzrástol záujem najmä o verejné informačné zdroje, verejnoprávnu televíziu a medzinárodné zdroje, čo svedčí o „dopyte po spoľahlivých informáciách“ (Dreisiebner, März a Mandl 2022, s. 171). Aj syntetická štúdia o výsledkoch výskumov z rôznych krajín tvrdí, že pri získavaní informácií o pandémii dominovali stránky verejných (štátnych) a medzinárodných inštitúcií, verejnoprávna televízia a denníky (Montesi 2021). Ďalšia podobná syntetická štúdia o globálnom mediálnom vývoji konštatuje, že pri informáciách súvisiacich s pandemiou bola dôvera verejnosti k masmédiám dvojnásobná oproti sociálnym sieťam či videoplatformám, „koronavírus pripomenul ľuďom hodnotu tradičných zdrojov aktualít“ (Newman 2020, s. 9). Poľský výskum informačných tokov ukázal, že tradičné masmédiá na dianie súvisiace s pandemiou reagovali rýchlejšie než sociálne médiá (Jarynowski 2020, s. 6). Aj Z. Javorová a S. Mikušová tvrdia, že „televízie vytvárali rekordy v sledovanosti“, čo dokladajú syntézou zistení z niekoľkých krajín: napríklad v Číne sa v roku 2020 zvýšila oproti predchádzajúcemu roku sledovanosť takmer dvojnásobne, v Česku medzi mesiacmi február a marec 2020 stúpol priemerný čas strávený pred televízorom z 3,45 hod. na 5,30 hod., práve v marci 2020 zaznamenala televízia historicky najvyššiu sledovanosť aj na Slovensku (Javorová a Mikušová 2020, s. 212–213). Podľa očakávania lockdown a ostatné protipandemicke opatrenia nepriali tlačeným periodikám, pretože „komplikovali ich fyzickú distribúciu, čo takmer isto urýchlilo ich prechod k plne digitálnej budúcnosti (angl. *an all-digital future*)“ (Newman 2020, s. 9). Zato spravodajský web New York Times zaznamenal na začiatku pandémie dvojnásobný nárast (Koeze a Popper 2020).

N. Newman o zmenách vo využívaní médií v prvej fáze pandémie predpokladal, že sú „takmer určite dočasné“ (Newman 2020, s. 10). Jeho predpoklad sa potvrdil už v druhom roku pandémie, keď medziročné porovnanie mája 2020 a mája 2021, teda dvoch pandemických mesiacov, ukázalo pokles celkovej internetovej prevádzky až o 24%, pokles zobrazení stránok o 28,7% a pokles času stráveného pri internete o 30,1% (Year-on-year 2021). Hoci pandémia vyvolala mnohé zmeny v informačnom správaní, často to boli len vynútené odchýlky od normálu, informačné správanie sa vyvíja pomalšie a postupne.

1.2 Informácie a dezinformácie o pandémie covid-19

Počas pandémie došlo k bezprecedentnej popularizácii odborných medicínskych poznatkov a k masovému zverejňovaniu výsledkov vedeckých výskumov. Čas prechodu od dát zistených laboratórnym výskumom cez vedeckú štúdiu po sekundárny populárno-náučný článok sa skrátil pod hranicu únosnosti. Takým rýchlym tempom sa v minulosti šírili medicínske poznatky iba v prostredí virtuálnych medicínskych komunit, ale aj pri nich sa poukazovalo na „spornú validitu obsahu, spornú dôveryhodnosť“ (Papík a Papíková 2008).

Počas celého obdobia pandémie (napr. v súvislosti s nástupom a šírením ochorenia, výskytom nových variantov covid-19, efektívnosťou protipandemických opatrení a karantény, liečbou či vakcináciou) sa vedecké informácie zo štúdií výskumníkov ihneď dostávali do masmédií. Tam bol už ich vedecký jazyk založený na odbornej terminológii pretransformovaný do publicistického štýlu, čo spôsobovalo nielen zjednodušovanie komplexných zistení, ale niekedy aj ich dezinterpretáciu. Simplifikácia pôvodne vedeckých poznatkov však ešte pokračovala, a to v prostredí sociálnych sietí, kde neodborníci informácie ešte viac fragmentovali a komentovali. Krátke výňatky z pôvodných odborných textov sa zneužívali aj ako slogany v zápasoch diletantov s rovnako laickými názorovými oponentmi. Neodborníci boli počas pandémie vystavení nadbytku fragmentov z lekárskejších a medicínskych informácií, ktoré však nevedeli transformovať na naozajstné vedomosti, keďže im chýbal širší poznatkový základ vytvorený špecializovaným štúdiom. A tak boli mysle laikov znepokojované navzájom izolovanými fragmenkvázi-odbornými informáciami, dezinformáciami a úplnými nepravdami.

Hlavnou príčinou vzniknutého javu je nová komunikačno-technologická situácia prinášajúca „dežurnalistiku ako akúsi informačno-publikačnú samoobsluhu [s] needitovanými médiami (novými a sociálnymi), ktoré podliehajú výlučne publikačným zámerom a cieľom tých, ktorí na internetové médiá svoje autorské obsahy vkladajú“ (Sámelová 2016, s. 109 – 110). Tieto zámery ľudí na sociálnych sieťach sú zamerané na získavanie pozornosti iných s cieľom získať followerov, lajky, komentáre či zdieľania. A tak „sociálne siete Facebook a Instagram sa stali dokonalým nástrojom zdieľania pravdu skresľujúcich alebo úplne vymyslených informácií“ (Rebrová 2021, s. 140).

J. Zábojník na základe svojej analýzy domácich a zahraničných definícií pojmov a typológií v prameňoch rozlišuje dezinformáciu, t. j. „informáciu, ktorá je nepravdivá a zámerne vytvorená s cieľom poškodiť osobu, sociálnu skupinu, organizáciu alebo krajinu“, misinformáciu, t. j. „informáciu, ktorá je nepravdivá, ale nie je vytvorená s úmyslom poškodiť“, ďalej potom satiru a paródiu, ktoré zasa „majú potenciál vzbudiť neporozumenie a následné šírenie a prezentovanie takéhoto obsahu ako faktu“, zavádzajúci obsah, ktorý „môže mať rôzne formy, napríklad orezané obrázky a fotografie, selektívny výber štatistík a citátov“, falošný kontext, ktorý „súvisí s priradením iného kontextu k pôvodnému obsahu“, podvodný obsah, keď „sú nejaké informácie/tvrdenia vydávané a prezentované za niekoho iného“, zmanipulovaný obsah, ktorý „vzniká úpravou/zásahom do pôvodného zdroja, často obrázkov a videí“, vyfabrikovaný obsah, ktorý „je kompletne vymyslený“ (Zábojník 2021b, s. 52 – 53; príp. porovnaj s typológiami v Škarba 2021; Brennen a kol. 2020).

Nepravdivé informácie často obsahujú aj čosi pravdivé: „59 % nepravdivých informácií, ktoré boli analyzované, obsahovalo rôzne typy rekonfigurovaných informácií; existujúce a často pravdivé informácie, ktoré sú prekrútené, prevrátené, rekontextualizované alebo prerobené“ (Bentzen a Smith 2020, s. 2). „Keď sa fakty, fámy a obavy zmiešajú a následne rozptýlia, je ťažké sa dozvedieť základné informácie o probléme“ (Mathiasová 2021, s. 128). V prípade vytvárania či šírenia nepravdy je iba z hľadiska teoretizovania v rámci informačnej etiky zaujímavé, či pôvodca a distribútor o klamstve vedia (lož, dezinformácia) alebo nevedia (omyl, misinformácia). Z hľadiska efektu na príjemcu v tom nie je žiadny rozdiel. Už v marci 2020, teda len niekoľko týždňov potom, ako epidémia covid-19 prerástla do globálnej

pandémie a rok pred začiatkom masívneho očkovania, sa objavilo tvrdenie, že „covid-19 je najväčšia výzva, akej kedy čelili fact-checkeri“ (Tardáguila, cit. podľa Suárez 2020). Pojem fact-checking nemá bežne používaný slovenský ekvivalent, fact-checker sa zameriava na „overovanie obsahu (...) dôsledné vyvracanie dezinformácií a hoaxov, ktoré musí podložiť faktami z verejných zdrojov, prípadne stanoviskom experta“ (Škarba 2021, s. 166).

V období pandémie covid-19 množstvo najrôznejších dezinformácií a hoaxov vzrástlo do takej miery, až viacerí autori tvrdia, že pandémiu covid-19 sprevádzala aj vlna infodémie (Dubey a kol. 2020; Islam a kol. 2020; Radu 2020). Samotný pojem infodémia nevznikol v súvislosti s pandemiou covid-19, používal sa už aj v roku 2003 počas epidémie SARS (Mathiasová 2021, s. 128). Infodémia predstavuje „masívne šírenie správnych a nesprávnych informácií vzťahujúcich sa k určitej téme“ (Zábojník 2021a, s. 15). Prijemca je potom informáciami zahltený a nevie ich správne vyhodnocovať, čo vedie k obavám a mentálnej nepohode, a to aj v prípade, že informácie, ktorým prijemca nerozumie, sú pravdivé.

Analogické zistenia priniesli aj niektoré výskumy. Výskum používateľov sociálnych médií v Bangladéši, čo je vzhľadom na tamojšie pomery časť populácie s vyšším ekonomickým a vzdelanostným statusom, ukázal, že nadbytok nezrozumiteľných, nejednoznačných a nepresných informácií viedol k informačnému preťaženiu a chorobnej úzkosti (kyberchondria), ale aj k šíreniu dezinformácií používateľmi (Islam a kol. 2020, s. 159). Tento výskum poukázal na mechanizmus informačných tokov v sociálnych médiách platný nielen v čase pandémie: používatelia, ktorí prijímajú najviac znepokojujúcich informácií, majú v ich dôsledku pocity strachu a obáv, preto aj svoje obavy intenzívne šíria, takže v konečnom dôsledku v sociálnych médiách prevládajú práve negativistické správy.

M. Montesi sumarizuje výsledky viacerých výskumov a konštatuje, že „vyššia úroveň úzkosti sa objavuje u respondentov, ktorí vyhľadávaním informácií o pandémie strávili viac než hodinu denne (Montesi 2021, s. 4). Aj výskum dospeléj populácie v USA ukázal, že vyšší výskyt mentálnych problémov sa spája práve s ľuďmi, ktorí venujú viac času sociálnym médiám, alebo kvôli informáciám o covide-19 viac sledujú tradičné médiá (Riehm, Hologue a Kalb 2020). Rovnako aj výskum čínskych študentov potvrdil, že zhoršenie mentálneho zdravia korelovalo s vyšším množstvom

informácií o pandémii, hoci to boli zväčša pravdivé informácie z mainstreamových médií. Títo študenti pociťovali najmä depresiu a podráždenosť (Xie a kol. 2020, s. 303).

Aj iné výskumy ukázali, že nárast získavania informácií počas pandémie mohol prerastať až do informačného preťaženia (Dreisiebner, März a Mandl 2022; Soroya a kol. 2021). M. Dombrovská a L. Valjentová na základe komparácie niekoľkých výskumov konštatujú, že pandemické informácie mali vplyv na mentálne zdravie študentov, prejavovalo sa informačné preťaženie, ktoré viedlo k informačnej úzkosti, a to napriek tomu, že študenti prijímali informácie zo sociálnych sietí kriticky a skôr oceňovali oficiálne zdroje informácií (Dombrovská a Valjentová 2022). Výskum dospelých v Iráne ukázal, že časovo extenzívne používanie sociálnych médií smerujúce k závislosti bolo v období karantény spojené s psychologickými ťažkosťami, nespavosťou a väčším strachom z ochorenia, ale dokonca aj „s vyšším stupňom neporozumenia covidu-19“ (Lin 2020, s. 3).

Vývoj vo väčšine krajín poukázal na význam a potrebu informačnej gramotnosti. Rýchly a bezplatný tok informácií prostredníctvom rôznych internetových platforiem síce priniesol masový prístup k zdravotným informáciám, no súčasne poukázal aj na nedostatočné schopnosti príjemcov online zdravotníctva vyhľadávať, hodnotiť a odlíšiť relevantné informácie od nepravdivých a zavádzajúcich (Bawden a Robinson, cit. podľa Abdulai a kol. 2020). „Dezinformácie polarizujú verejnosť, stoja za zosilnením nenávisných prejavov; zvyšujú riziko konfliktov, násilia a porušovania ľudských práv“ (Mathiasová 2021, s. 129). Viaceré výskumy potvrdili, že počas pandémie existovala pozitívna korelácia medzi seniorským vekom na jednej strane a dôverou k dezinformáciám či ich šírením na druhej strane (Brashier a Schacter 2020; Guess, Nagler a Tucker 2019; Kriššák 2021; Pennycook a Rand 2020). To je zvlášť nepríjemné, pretože seniori majú zdravotné ťažkosti vo všeobecnosti častejšie a konkrétne v prípade covid-19 boli rizikovou kategóriou populácie.

Dnes už je možné považovať sociálne médiá za faktor verejného zdravia. Veď aj analýza šírenia informácií a článkov o preventívnych opatreniach v súvislosti s covidom-19 ukázala, že 30 skúmaných odborných článkov bolo ďalej distribuovaných takmer 5 miliónmi používateľov sociálnych sietí. Zaujímavé je pritom zistenie, že v internetovom prostredí „je jednoduchšie šírenie nepravdivých informácií než informácií pravdivých“ (Obiala a kol. 2020, s. 183). Desivým príkladom negatívneho

vplyvu dezinformácií je, že takmer dvesto Iráncov zomrelo a vyše tisíc sa otrávil alkoholom, lebo uverili dezinformáciám zo sociálnych médií, že alkohol dokáže liečiť covid-19 (Lin 2020, s. 2). Nepravdivé informácie zo sociálnych médií majú pritom dvojstupňový efekt. Ich druhým dôsledkom je nárast nedôvery voči pravdivým informáciám od štátnych a zdravotníckych autorít, čo „vedie k oslabeniu reakcie na pokyny, ktorými ma byť zabezpečená ochrana verejného zdravia. Infodémia teda môže posilniť alebo predĺžiť ohniská nákazy, keďže ľudia si nie sú istí, čo presne je potrebné urobiť“ (Mathiasová 2021, s. 128).

Lockdown a karanténa ako reakcie na pandémiu priniesli ústup komunikácie tvárou v tvár a jej nahradenie online technológiami, čo malo aj bezprostredný dosah na zhoršenie psychickej pohody a duševného zdravia ľudí. Výskum iránskych adolescentov odhalil, že karanténa priniesla vyšší objem času tráveného na internete, a to zas viedlo k zvýšenej miere závislosti mládeže na online hrách. Táto závislosť potom spôsobovala nárast nespavosti, depresie a úzkostných stavov (Fazeli a kol. 2020, s. 3). To isté platilo aj pre dospelých, pretože niektorí ľudia v snahe oslobodiť sa od skľučujúcej reality počas pandémie venovali viac svojho času videohrám, seriálom či sociálnym sieťam, no tento únik mohol vyústiť do závislosti na médiách (Király a kol. 2020, s. 2).

Prostredníctvom sociálnych médií sa v súvislosti s pandémiou publikovali a redistribuovali najrôznejšie typy informácií: vládne, vedecko-odborné, populárno-náučné, emotívne (napr. dojemné videá z postihnutého Talianska), ale aj praktické (návody na umývanie rúk či šitie rúšok). T. Nabity-Grover upozorňuje v súvislosti s pandémiou na kvalitatívnu zmenu v komunikácii, ktorá sa vyznačovala prechodom „vonkajšieho dovnútra a vnútorného von“. Prvý aspekt sa týkal napríklad toho, ako ľudia prijímali za svoje informácie o ochorení z verejných zdrojov a potom ich intenzívne zdieľali v rámci svojho okruhu na sociálnych médiách. Druhý aspekt sa vzťahoval na súkromné informácie, fotografie či videá o privátnych a dôverných aktivitách súvisiacich s prevenciou či liečbou, ktoré boli masívne šírené cez sociálne siete smerom „von“. Ľudia zverejňovali takýto intímny obsah „v mene verejného blaha“ (Nabity-Grover a kol. 2020, s. 3). V roku 2020 na Slovensku patrilo k tomuto typu informácií aj zverejňovanie fotografií negatívnych výsledkov z tzv. plošného testovania v osobných profiloch na sociálnych sieťach. Za iných okolností ľudia nezvyknú ponúkať do verejného obehu svoju zdravotnú dokumentáciu.

2 VÝSKUM INFORMAČNÉHO SPRÁVANIA VYSOKOŠKOLÁKOV POČAS PANDÉMIE COVID-19

Od jesene 2020 do leta 2022 sme sériou 6 nadväzujúcich výskumných sond postupne skúmali informačné správanie vysokoškolákov v kontexte priebežného vývoja pandémie covid-19. Zamerali sme sa na študentský diskurz, teda na sieť vyjadrení a výrokov na tému „pandemického“ využívania informačných technológií, médií a sociálnych sietí, e-learningu, vzťahu k hoaxom a pod.. V rámci určitej sociálnej skupiny (napr. medzi vysokoškolákmi) diskurz funguje ako „relatívne súdržný systém spoločensky produkovaných a reprodukovaných označujúcich praktík a reprezentácií“ (Bočák 2009, s. 123). Pre danú sociálnu skupinu predstavuje paradigmu komunikovania, ale aj myslenia a konania v predmetnej oblasti. Texty diskurzov vychádzajú zo sociálneho diania a okamžite sa do sociálneho diania aj vracajú, čím ho viac alebo menej ovplyvňujú. O takto zmenenej realite vzápätí hovorí diskurz už iným spôsobom. Diskurz vypovedá o realite, ale aj o ľuďoch, ktorí ho tvoria ako aktéri v rámci tejto reality. Diskurz je teda voči spoločnosti konštruktívny, ale zároveň spoločensky podmienený (Fairclough a Wodak 1997, s. 258). Pri pohľade zvonka je relatívne kompaktný a jednotný, ale vnútri býva členitý, patria doň výroky a názory, ktoré si môžu odporovať. Býva „nelineárny, multipolárny a nemusí byť nevyhnutne konzistentný“ (Hilhorst 1997, s. 129).

Počas takmer dvojročného obdobia, keď sme realizovali jednotlivé výskumné štúdie, sa pandemická situácia neustále menila, čo prinášalo zmeny nielen v informačnom správaní vysokoškolákov, ale aj vnútri ich diskurzu. Naše zistenia tieto zmeny odrážajú a zároveň potvrdzujú, že diskurz je dynamický sociálny fenomén, „vždy nevyhnutne prebieha“ (Kates 2021, s. 139). Zistenia zároveň naznačujú, ako budú dnešní študenti na svoje informačné správanie v dobe pandémie spomínať v budúcnosti, keď už ich individuálne autobiografické reflexie prejdú prostredníctvom diskurznej praxe do „všeobecnejšieho, sociálne zdieľaného poznania, postojov a ideológií v sémantickej pamäti“ (van Dijk 2010, s. 66).

2.1 Metódy zberu dát

Komplexným cieľom našich výskumných aktivít bolo sledovať študentský diskurz o zmenách informačného správania v období pandémie. Z tohto cieľa vyplynuli aj aplikované výskumné metódy.

Počas septembra a októbra 2020 sme realizovali prvú výskumnú štúdiu kvalitatívnou autobiograficko-reflexívnou metódou písomnej retrospektívnej eseje. Respondenti ju písali ako jeden súvislý text a odpovedali v rámci nej na široko formulovanú otázku *Ako sa zmenila úloha sociálnych sietí a všeobecne internetu v mojom živote počas prvej vlny pandémie na jar 2020 (obdobie prísnej karantény)*. Naratívy respondentov boli orientované aj pomocnými okruhmi a podnetmi (*škola, práca, záujmy, vzťahy, využívanie technológií pred, počas a po karanténe*). Respondenti dostali takto formulované zadanie na výučbe konkrétneho predmetu a na vypracovanie eseje mali dostatočne dlhý čas (asi 3 týždne). Vypracované eseje zasielali mailom. Výhodou tejto metodiky je, že využíva voľný tok myšlienok a zaznamenávanie vynárajúcich sa spomienok umožňuje respondentom vysokú mieru individualizmu, subjektivity a voľnosti, napríklad v porovnaní s rozhovorom. Skúmaný súbor tvorilo 55 respondentov vo veku 19 až 26 rokov, z toho 36 žien a 19 mužov. Všetci boli študenti bakalárskeho stupňa na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, predovšetkým v odboroch marketingová komunikácia a informačné štúdiá, ale aj psychológia, muzeológia, kulturológia a prekladateľstvo (niektoré zistenia v Rankov 2021a).

V apríli a máji 2021 sme uskutočnili druhú výskumnú sondu, v ktorej sme využili metódu štandardizovaného štruktúrovaného rozhovoru uskutočneného online spôsobom. V tomto rozhovore s 33 otázkami (z toho 4 demografické) sme sa zamerali na témy, ktoré vyplynuli z predchádzajúcich esejí – online výučba, využívanie informačných technológií, získavanie aktuálnych informácií, výskyt dezinformácií, medziludské vzťahy v čase, keď prevláda online komunikácia. Anketári boli inštruovaní neklásť doplňujúce otázky, aby sa zachovala štandardizovaná štruktúra rozhovoru (kompletné znenie otázok pozri v prílohe 1). Respondentmi bolo 8 vysokoškolákov vo veku 22 až 27 rokov, z toho 4 muži a 4 ženy. Ich zloženie z hľadiska stupňa štúdia a študovaných odborov bolo zámerne odlišné od predchádzajúceho výskumu. Tentoraz išlo o 4 študentov magisterského stupňa, 3 študentov

inžinierskeho stupňa a 1 študenta bakalárskeho stupňa, ale v 4. ročníku. Aj odbory boli zámerne odlišné od filozofickej fakulty: architektúra, manažment, manažérska matematika, počítačová podpora výroby, biotechnológie, ochrana prírody, kartografia, učiteľstvo (niektoré zistenia v Rankov 2021b).

S cieľom komparovať zistenia o slovenských vysokoškolákoch získané v predchádzajúcich výskumných štúdiách sme v juni a júli 2021 v spolupráci s Filozoficko-prírodovedeckou fakultou Slezskej univerzity v Opave realizovali online dotazníkový prieskum s tamojšími študentmi. Dotazník pozostával výhradne z otvorených otázok, ktoré boli široko formulované a ich tematické zameranie bolo rovnaké, aké mali „slovenské“ výskumy. Dotazník obsahoval 5 takýchto otázok-okruhov, respondenti mali na ne odpovedať vlastnými slovami vo forme rozsiahlejších výpovedí¹ (kompletné znenie otázok pozri v prílohe 3). Cieľom použitej metodiky bolo vyvolať u respondentov autobiograficko-sebareflexívny voľný tok myšlienok analogický písaniu eseje. Preto aj túto dotazníkovú procedúru môžeme zaradiť na pomedzie kvalitatívnych a kvantitatívnych metód. Témami jednotlivých otázok-okruhov boli: získavanie aktuálnych informácií počas pandémie, využívanie technológií a informačných služieb, e-learning, dezinformácie, využívanie sociálnych sietí. Súbor respondentov tvorilo 26 poslucháčov uvedenej fakulty, 21 na bakalárskom stupni a 5 na magisterskom stupni, z toho 22 žien a 4 muži. V dotazníku sme sa nepýtali na vek respondentov, pohlavie sme identifikovali zo slovesných tvarov (niektoré zistenia v Dombrovská a Rankov 2021).

V priebehu októbra 2021 sme zopakovali metódu písomnej eseje. Respondenti tentoraz odpovedali na sumarizujúcu otázku Ako sa postupne menila úloha sociálnych sietí, internetu a všeobecne informačných technológií v mojom živote v dôsledku pandémie a lockdownov. Respondenti boli opäť usmernení pomocnými okruhmi zameranými na sociálne prostredia (škola, práca, záujmy, priatelia, rodina, atď.) a požiadavkou porovnať vývoj v čase (situácia pred covidom, prvý lockdown na jar 2020, uvoľnenie v lete 2020, lockdowny na jeseň 2020 a na jar 2021, uvoľnenie v lete 2021, až po jeseň 2021). Priebeh bol analogický, ako pri skúmaní touto metódou

---

¹ Napríklad, jedna z otázok znela: Jak jste se vy osobně vyrovnal/a s distančním studiem? Jak se s ním vyrovnali vaši spolužáci a vaši pedagogové? Je nějaký rozdíl mezi distančním studiem během první vlny pandemie a současností? Jaké studium vám více vyhovuje – prezenční nebo online?

rok predtým – respondenti dostali zadanie v rámci konkrétneho predmetu a na jeho vypracovanie mali približne 3 týždne. Skúmaný súbor pozostával z 32 respondentov vo veku 19 až 24 rokov, z toho 21 žien a 11 mužov. Opäť to boli študenti bakalárskeho stupňa na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského, v odboroch marketingová komunikácia a informačné štúdiá (samozrejme, boli to iní študenti ako pri výskume pred rokom).

V apríli 2022 sme zopakovali metódu štandardizovaného štruktúrovaného online rozhovoru. Cieľom bolo bilancovať dianie počas dovedajšej pandémie, takže 30 otázok (z toho 4 demografické) sa opäť sústredilo na využívanie informačných technológií, online výučbu, získavanie aktuálnych informácií a dezinformácie (kompletné znenie otázok pozri v prílohe 2). Skúmali sme 20 študentov vo veku 22 až 25 rokov, a to 10 mužov a 10 žien. Z hľadiska študovaných odborov a stupňa štúdia bolo opäť dôležité, aby to neboli študenti niektorej filozofickej fakulty. Respondenti študovali v magisterských alebo inžinierskych stupňoch najrôznejších odborov, napr. tvorba a konštrukcia nábytku, automobily a mobilné pracovné stroje, manažérska matematika, právo, učiteľstvo matematiky a chémie. Anketári boli opäť inštruovaní neklásť pri rozhovoroch žiadne doplňujúce otázky mimo štandardizovanej štruktúry.

Napokon sme v júni až júli 2022 druhýkrát realizovali výskumnú sondu s Filozoficko-prírodovedeckou fakultou Slezskej univerzity v Opave.² Použili sme metódu štandardizovaného štruktúrovaného hĺbkového online rozhovoru so 6 tamojšími študentmi magisterského (tzv. nadväzujúceho) stupňa, ktorými bolo 5 žien a 1 muž. Pri „českých“ výskumoch sme vek respondentov nezisťovali. Rozhovor obsahoval 12 základných tematických otázok a 22 čiastkových podotázok (kompletné znenie otázok pozri v prílohe 4). Tematicky opäť išlo o bilancovanie informačného správania vysokoškolákov počas pandémie (zistenia dvoch prieskumov realizovaných s opavskými študentmi v Dombrovská a Valjentová 2022).

Náš výskum je vzhľadom na skúmanú tému komplexný a triangulačný: a) dáta boli získané 3 rôznymi metódami (autobiograficko-reflexívna esej, štandardizovaný

---

² Oba prieskumy na Filozoficko-prírodovedeckej fakulte Slezskej univerzity v Opave viedla Mgr. Michaela Dombrovská, Ph.D. v spolupráci s mgr. Luciou Valjentovou (v rámci grantov Slezskej univerzity SGS/2/2021 a SGS/2/2022).

štruktúrovaný online rozhovor, dotazník s otvorenými otázkami); b) z hľadiska realizácie sú pokryté viaceré fázy skúmaného obdobia pandémie (jeseň 2020, jar 2021, leto 2021, jeseň 2021, jar 2022, leto 2022); c) demografia respondentov zahŕňa poslucháčov bakalárskeho a magisterského štúdia z 19 fakúlt slovenských univerzít a 1 českej fakulty. Vďaka fluidnosti metód sme dosiahli multidimenzionalitu dát, čím sme znížili riziko interpretačnej simplifikácie a zvýšili objektivnosť a relevanciu zistení. Korpus obsahuje rozsiahle textové vyjadrenia 147 respondentov. Hoci sme pri dvoch výskumných aktivitách aplikujúcich metódu eseje získali aj vyjadrenia zahraničných študentov, tieto boli z analýzy vyradené.

2.2 Metódy spracovania a analýzy dát

Písomné a verbálne vyjadrenia jednotlivých respondentov predstavujú časti, ktoré lexikálne a sémanticky vytvárajú (materializujú) diskurz. V týchto zložkách sa diskurz „viac či menej komplexne realizuje“ (Keller 2013, s. 13). A naopak, syntézou všetkých získaných respondentských narácií sa vynára diskurz ako verbálny objekt.

Korpus textov vytvorený výpoveďami jednotlivých (všetkých) respondentov sme spracovali indukčnou obsahovou analýzou prostredníctvom metodiky otvoreného kódovania (porovnaj Elo–Kyngäs, 2008, s. 108). Kódovanie robil priamo výskumník. Analyzovali sme semiotické dáta z jednotlivých písomných a verbálnych (vo forme dodatočne prepísaných) vyjadrení respondentov. V prvom kroku sme analyzovali všetky texty a v nich uložené významy (konkrétne a jednotlivé témy, myšlienky, názory) sme stručne interpretovali pomocou poznámok. Výpovede jednotlivcov sme sledovali v kontexte ostatných (všetkých) výpovedí. Obsahovo príbuzné poznámky a neskôr aj príbuzné dáta (slovné spojenia, vety, zoskupenia viet z výpovedí respondentov) sme v druhom kroku združovali do skupín. Následne sme v treťom kroku tieto skupiny spájali do konzistentných kategórií, prípadne podkategórií s priradenými kódmi. Prvá úroveň pri kódovaní označovala všeobecnú kategóriu, druhá úroveň vyjadrovala detailnejšie členenie.³

³ Napríklad vyššia prvá úroveň – D vzťah k hoaxerom a tým, čo veria hoaxom; jej nižšia druhá úroveň – D1 irónia, výsmech, nadradenosť, D2 kritika nevzdelanosti, informačnej negramotnosti, D3 pokusy o polemiku, D4 pasivita, znechutenie, D5 strach, D6 iné. Parciálny výrok mohol byť zaradený aj do viacerých kategórií (príklad: výrok „*Tak ako nás niekedy starší dospeli učili: ‚Neverte všetkému, čo sa píše na internete‘, tak rovnako im to my teraz musíme*“).

Interpretácia dát sa opiera priamo o naratívy respondentov. Pri ich citovaní sú zachované aj prípadné gramatické či štylistické chyby. Trocha bodkami upozorňujeme, kde výrok skracujeme, v hranatých zátvorkách sú kontextové vysvetlenia. Citované vyjadrenia sú identifikované pohlavím respondenta, metódou získania výpovede a obdobím jej vzniku. Uvádzané citácie z vyjadrení respondentov spravidla reprezentujú celú skupinu podobných názorov, pričom sa snažíme náš text zbytočne nezaťažovať „opakovaním“ obsahovo podobných vyjadrení, takže nikdy k jednej téme nezaraďujeme viac než 7 citácií. A naopak, ak ide o citát názoru, ktorý je výnimočný, vždy na to upozorňujeme.

---

niekedy pripomínať“ je v kategórii D vzťah k hoaxerom a tým, čo veria hoaxom, aj v kategórii S seniori).

3 ZISTENIA VÝSKUMU

3.1 Videohovor ako nový spôsob využívania informačných technológií

Pandémia covid-19 vyvolala takmer okamžite reakciu vlády vo forme nariadení o obmedzení sociálnych kontaktov a karanténnych opatreniach. To viedlo k dramatickému obmedzeniu väčšiny bezprostredných medziludských interakcií v najrôznejších sférach života. Informačné technológie prevzali úlohu mediátora komunikácie aj v situáciách, kde ich ľudia dovtedy využívali málo alebo ich nevyužívali vôbec. Štruktúra a spôsoby narábania s médiami a aplikáciami sa prispôbovali bezprecedentnej pandemickej situácii.

V predchádzajúcej časti tohto textu sme už uvádzali, ako výrazne vzrástli služby videohovorov a videokonferencií. Aj naši respondenti boli ich používateľmi a využívali ich nielen v súvislosti s e-learningom, ako to uvádzali už hneď v prvom z uskutočnených výskumov.

... „call“, slovičko, ktoré sa znenazdajky objavilo v mojom slovníku niekedy po marci 2020 (muž, esej, jeseň 2020).

Jedinú technológiu, ktorú som mimo pandémie nepoužívala, ale počas karantény začala, sú videochaty [...] začala byť dôležitá aj možnosť vizuálnej komunikácie (žena, esej, jeseň 2020).

... a tak sme vo veľkom začali využívať hovory a videohovory. Tieto služby som pred pandémiou využívala zriedka (žena, esej, jeseň 2020).

Namiesto kávy v meste sme si každý urobili kávu doma a vypili si ju spolu cez videohovor (žena, esej, jeseň 2020).

... sme nemali otvorené bary a chceli sme byť zodpovední, znamenalo to, že sme mali videohovory trvajúce aj niekoľko hodín (žena, esej, jeseň 2020).

... som nemohol navštevovať priateľov v Brne, začali sme spolu komunikovať cez skupinové videohovory, čo sme pred prepuknutím pandémie nezvykli. Po znovuotvorení hraníc sme od tejto formy upustili (muž, esej, jeseň 2020).

Pravidelné nočné videohovory s kamarátmi sa stali doslova tradíciou. Chýbal tam síce dotyk či objatie, no komunikovali sme zrazu oveľa intenzívnejšie

a pravidelnejšie [...] Mnoho vzťahov sa mi takto posilnilo. Dokonca aj v rodine (žena, esej, jeseň 2020).

Videohovory ako významný nástroj umožňujúci komunikáciu v rodinách uvádzajú viacerí respondenti.

Pre mňa osobne bol videohovor s našou starkou a bratrancami po celom Slovensku nezabudnuteľný moment [...] keby sme organizovali oslavu jubilea, asi by sa nás toľko nevidelo (muž, esej, jeseň 2020).

Cez internet sme si volávali aj doma so širšou rodinou, každú nedeľu. Bolo to celkom pekné, s niektorými sme komunikovali aj častejšie ako pred pandémiou (muž, esej, jeseň 2020).

... sociálne siete mi pomohli sa spojiť a komunikovať so starými rodičmi, s priateľom a kamarátmi pomocou video-hovorov, a tak som sa opäť mohla cítiť akoby som bola s nimi (žena, esej, jeseň 2020).

Aj partnerské dvojice využívali videohovory ako možnosť „byť spolu“. Pritom viacerí respondenti využívali aj technologické možnosti multitaskingu, aby paralelne s videohovorom mali aj ďalšie spoločné zážitky ako v období pred pandémiou.

Večery s rodinou striedali noci trávené videohovormi s priateľom (žena, esej, jeseň 2020).

... streamovacie služby ako Netflix či HBO, ktoré mi dokonca umožňovali sledovať danú epizódu či film v tom istom čase ako priateľka, pričom sme zdieľali spoločný chat ktorý nám suploval atmosféru v kine (muž, esej, jeseň 2020).

Ja som predtým málokedy využívala Skype a podobne, nebola som zvyknutá na tento spôsob komunikácie. S priateľom som cez videohovor volávala niekoľko hodín, často sme hovory využívali ako „podmaz“ pri iných činnostiach ako upratovanie, varenie či učenie. Raz sme dokonca na diaľku spoločne pozerali film (žena, esej, jeseň 2020).

S priateľom sme sa mohli porozprávať vďaka Messengeru a cez videohovory. Prvé mesiace sme pretelefonovali hodiny a hodiny. Dokonca sme sa rozhodli začať cvičiť. Ja pred mojim počítačom doma a on pred svojim (žena, esej, jeseň 2020).

... s priateľom sme spolu cvičili cez videohovor na messengeri (žena, esej, jeseň 2020).

... som nikdy predtým hry nehrala, zrazu si z môjho dňa dokázali odkrojiť poriadne veľký kus času. Bol to taktiež jeden zo spôsobov, ako sme s priateľom spolu trávili čas (žena, esej, jeseň 2020).

Takúto kombináciu online hry a videohovoru (resp. hovoru) uvádzajú respondenti najmä ako formu kontaktu s kamarátmi.

S kamarátmi sme našli fajn spôsob online zábavy a socializácie, každý druhý deň sme hrávali Counter Strike a volali si pri tom cez internet (muž, esej, jeseň 2020).

Spojili sme zábavu s komunikáciou a začali sme hrať videohry. Počas hrania sme si telefonovali a rozprávali sa nielen o hre ale aj o našich novinách (žena, esej, jeseň 2020).

Spočiatku sme hrávali s kamarátmi hry na počítači, s tým, že sme sa rozprávali (muž, esej, jeseň 2020).

S kamarátmi sme si plánovali pravidelné online stretnutia, počas ktorých sme si zavolali, zapli sme si videokamery a dokonca sme sa mohli hrať aj hry (žena, esej, jeseň 2020).

... pri videocalloch sme hrali rôzne spoločenské hry aj na diaľku (muž, esej, jeseň 2020).

3.2 Záujem o aktuality a médiá

Vysokoškooláci v dôsledku pandémie vo viacerých ohľadoch zmenili svoje informačné správanie. Viacerí z nich začali napríklad intenzívne sledovať aktuálne svetové a domáce dianie (šírenie pandémie, karanténne opatrenia a pod.). Z hľadiska využívania médií bolo novinkou napríklad sledovanie tradičných masmédií, a to dokonca spolu s rodičmi.

Každý deň som sledovala aktuality.sk či denník SME a spolu s rodinou čakala na nové správy od hygienikov alebo vlády. Predtým som vôbec nepozerala správy, ale teraz som situáciu deň čo deň aktívne sledovala (žena, esej, jeseň 2020).

V rámci potreby dostať sa k relevantným informáciám som sa rozhodla opäť si predplatiť prístup ku Denníku N (žena, esej, jeseň 2020).

Začala som sledovať omnoho viac dianie okolo seba a čítať internetové noviny (žena, esej, jeseň 2020).

Televízia bola v pozadí stále zapnutá a pripadalo mi, že sa naša domácnosť zmenila na prostredie natáčania nejakého spravodajského bloku (žena, esej, jeseň 2020).

Iní respondenti začali na internete sledovať oficiálne stránky verejných a štátnych inštitúcií, o ktoré predtým nemali vôbec záujem.

... som začala zadávať do vyhľadávania Google stránky, ktoré som pred vypuknutím pandémie vôbec nepoužívala a začala som pátrať po informáciách, ktoré by ma za bežných okolností nezaujímali (žena, esej, jeseň 2020).

Bol som hladný po štatistikách, potreboval som byť v obraze a sledoval som dianie vo svete na internete (muž, esej, jeseň 2020).

Když jsem hledala přímo informace, tak jsem šla spíš na ČT 24 anebo ty stránky Ministerstva zdravotnictví (žena, rozhovor, leto 2022).

Zmenil sa skorej typ navštevovaných stránok, ako množstvo času. Okrem tradičných sociálnych sietí som začala každodenne navštevovať spravodajské stránky (žena, esej, jeseň 2020).

Počas pandémie sa informačné správanie niektorých študentov zmenilo aj na sociálnych sieťach. Sledovali profily inštitúcií, ktoré im prinášali „pandemické” aktuality.

... som bol nútený ako prioritné sledovať na sociálnych sieťach profily ministerstva zdravotníctva SR a úradu verejného zdravotníctva (muž, esej, jeseň 2020).

... som sociálne siete, a internet vo všeobecnosti, začal využívať vo väčšej miere na vyhľadávanie informácií týkajúcich sa aktuálnych opatrení, či už to boli videá z tlačových konferencií (muž, esej, jeseň 2020).

Vyššie uvedené výroky dokumentujú záujem o aktuálne informácie v období krátko po vypuknutí pandémie. Ale už na jar 2021 respondenti deklarovali pokles záujmu a presýtenie aktualitami.

Zo začiatku to bolo nové, všetci sme sa zaujímali o čísla, aké sú v tej ktorej krajine. Teraz sa v tom nevyznám. Tento rok som nepozerala vôbec televízor [...] Keď niečo neviem, tak sa rodičov opýtam (žena, rozhovor, jar 2021).

Prišla pandémia a ľudia odvtedy začali sledovať koľko je nakazených, koľko sa uzdravilo, koľko ľudí zomrelo. Ale už to opadlo a už je toho na mňa priveľa (muž, rozhovor, jar 2021).

Teraz už sa mi to ani nechce sledovať (žena, rozhovor, jar 2021).

Úplný pokles záujmu vysokoškolákov o pandemické aktuality potvrdili aj českí respondenti v lete 2022, hoci pandémia vtedy ešte stále pokračovala menej nebezpečným variantom omikron.

Na začátku určitě, když vlastně začala, tak jsem si vyhledávala dost informace, kdy mě to prostě zajímalo [...] jsem trochu netrpělivě asi sledovala i zprávy, když se to objevilo u nás poprvé. [...] Ale potom po nějaké době, tak mi to přišlo moc zase přebytek. Všude se to řešilo neustále, ze všech stran kolovaly nějaké informace (žena, rozhovor, leto 2022).

Když pandemie začala právě v té první vlně, tak zájem o ty média byl velký [...] Také já jsem si hodně o tom zjišťovala, hodně jsem četla [...] A teď momentálně o tom jakoby nečtu vůbec (žena, rozhovor, leto 2022).

Jak to začalo, tak jsem to sledovala asi úplně nejvíc [...] Časem to klesalo, ten zájem. Skrz jako třeba nějaké psychické zdraví, abych se tím moc nezahlocovala (žena, rozhovor, leto 2022).

Na začátku jsem určitě zjišťovala co se děje, proč se to tak děje, protože člověk nevěděl, co má čekat a co se bude dít. Ale s postupujícím časem, tak ten můj zájem čím dál tím víc opadal a pak to bylo spíš už takové otravné (žena, rozhovor, leto 2022).

Ze začátku, když to přišlo, tak jsem v podstatě věděl první i poslední o tom. Pořád jsem zjišťoval různé informace z různých zdrojů. A potom, když už přišla nějaká druhá-třetí vlna, tak ten zájem postupně upadal, až jsem měl informace pouze, když mi je někdo vyloženě řekl [...] ale jinak jsem se o to už nezajímal vůbec (muž, rozhovor, leto 2022).

Ak pojem infodémia označuje nadmerné šírenie pravdivých i nepravdivých informácií o pandémii, ako sme konštatovali vyššie, potom znížený záujem o aktuality súvisí aj s individuálnou ochranou pred touto infodémiou a je formou osobnej informačnej hygieny. V tomto zmysle zníženie záujmu o „pandemické“ informácie uvádzali aj respondenti. Niektorí tak postupovali už na začiatku pandémie.

Keď som už nedokázal pozerat' na toľký počet falošných správ a sledovať rozpory medzi ľuďmi a ich neetické chovanie, som sa rozhodol že na istý čas sa odhlásim zo všetkých sociálnych sietí a obmedzím na internete stránky spravodajských médií (muž, esej, jeseň 2020).

Po dvoch týždňoch karantény som urobila zásadný krok. Odstránila som si z telefónu Instagram, a aj Facebook, ktorý bol hlavným zdrojom šírenia

hoaxov, paniky, a prestala tak dopodrobna sledovať dianie týkajúce sa koronakrízy (žena, esej, jeseň 2020).

Respondenti postrehli zaujímavú zmenu z hľadiska obsahu sociálnych médií v období pandémie. S tým súvisí aj zmena funkcií sociálnych sietí; ustúpila ich sociálno-zábavná funkcia a posilnila sa informačná.

Počas pandémie prebrali sociálne siete úlohu skôr informačnú ako socializačnú (muž, esej, jeseň 2020).

Ludia predtým prišli na Instagram zabaviť sa, a potom to prešlo už do tej informačnej vlny [...] informácií relevantných pre pandémiu (muž, rozhovor, jar 2022).

... keď som aj viacej pozeral tie sociálne siete, tak ma to prestávalo baviť, nakoľko toho kontentu zaujímavého vzniká veľmi málo, nakoľko ľudia sa nehýbu von... Ľudia sa na sieťach už nechvália svojim životom (muž, rozhovor, jar 2021).

Je to plné koronaopatrení, kto, kam, čo, kedy môže, cestovanie, vychádzanie, testovanie. Určite, že je obsah sociálnych sietí ovplyvnený pandémiou (muž, rozhovor, jar 2021).

Ludia začali Facebook vnímať ako informačné medium [...] začali viac veriť hoaxom a zdieľajú to tam (žena, rozhovor, jar 2022).

3.3 Vnímanie a hodnotenie dezinformácií

Zásadnou zmenou, ktorú do internetového prostredia priniesla pandémia covid-19, bol dramatický nárast množstva dezinformácií a hoaxov, ako aj ich pomerne výrazný vplyv na spoločenské dianie. Nepravdivé obsahy mali v pandemickom období širokú škálu tém. Spočiatku popierali samotnú existenciu ochorenia či, naopak, prinášali šokujúce správy o jeho vzniku, neskôr spochybňovali reálnu mortalitu na covid-19, potom odmietali zmysel testovania či karantény, napokon účinnosť vakcinácie, navyše nepravdivo informovali aj o efektívnosti liečby neoverenými liečivami. Hoci sme v predchádzajúcom texte poukázali na vzťah pojmov hoax a dezinformácia, pri interpretácii zistení výskumu ich budeme používať synonymne, pretože ani jeden z našich respondentov nepoukázal na rozdiel medzi nimi a nevyvetlil ho. Z toho usudzujeme, že respondenti vo svojich vyjadreniach s týmito pojmami narábali ako so synonymami.

Prakticky všetci naši respondenti sa zhodli, že dezinformácií a hoaxov mimoriadne pribudlo. Domnievame sa, že mladí ľudia sa v období pandémie stali citlivejšími voči nepravdivým informáciám aj preto, lebo si uvedomovali, že ohrozujú zdravie a život ich samotných alebo ich blízkych.

Respondenti sa líšili v názoroch na datovanie nástupu tejto vlny hoaxov a dezinformácií. Niektorí respondenti tvrdili, že počas prvej pandémie na jar 2020 bol ešte ich výskyt na internete nízky a ich boom prišiel až s druhou vlnou na jeseň 2020.

Keďže prvá vlna mala naozaj prísne opatrenia a veľmi málo sme o celom víruse vedeli (zatiaľ neboli na internete epidemiológovia a virológovia so školou života), väčšina ľudí naozaj dbala na to, aby opatrenia dodržiavali (žena, esej, jeseň 2020).

Na začiatku pandémie [...] aj tí tradiční hoaxeri boli trošku ostražití voči covidu (muž, rozhovor, jar 2022).

... zpočiatku té pandémie [...] hoaxů a fake news bylo poskromnu (muž, rozhovor, leto 2022).

[V jeseni 2020] Až vtedy sa na internete rozpútal ten najväčší humus a dno [...] Popieranie vedeckých názorov, štúdií, autorít (žena, esej, jeseň 2021).

S týmito názormi sú kompatibilné aj vyjadrenia, že spočiatku, to znamená v prvej vlne pandémie, boli ľudia navzájom solidárni, preto sa ani nešírili hoaxy.

Zo začiatku boli všetci solidárni a každý sa bál šíriť nejaké informácie [...] Postupne boli ľudia demotivovaní a začali tvoriť tieto dezinformácie (žena, rozhovor, jar 2022).

... na začátku hodně lidi byli semknutí, že jakoby chtěli dělat kroky k tomu, aby se ochránili, i ostatní. Ale časem prostě se vynořovaly dezinformace a jakoby blbosti okolo toho covidu, ohledně opatření (žena, rozhovor, leto 2022).

... na začiatku druhej vlny [...] nastal bod, kedy sa mierumilovné sociálne siete, kde všetci ťaháme za 1 koniec, zmenili na často toxický obsah miliónoch virológov, mudrlantov a odborníkov, čo znamenalo výzvu - posúdiť, ktorý obsah je hoax a blud (žena, esej, jeseň 2021).

Ako ubúdala hrozba nákazy [v lete 2020], ľudia zabúdali na to, že jeden druhého potrebujeme [...] V názoroch sme sa líšili vždy, ale teraz sme vedeli zaujať stanovisko na zložitú tému mihnutím oka a byť odborníkmi na všetko (muž, esej, jeseň 2020).

V súvislosti s počiatkom boomu hoaxov však v skúmanom študentskom diskurze existujú aj opačné názory, viacerí respondenti tvrdia, že ako sprievodný jav bol prítomný hneď od príchodu pandémie.

Na začiatku ich [hoaxov] bolo veľa (muž, rozhovor, jar 2022).

Najviac hoaxov vzniklo asi na začiatku pandémie (žena, rozhovor, jar 2022).

... sa dostávame do obdobia vojny informácií. A presne to sa začalo diať vo väčšej miere aj po vypuknutí pandémie po celom svete (muž, esej, jeseň 2020).

Na začiatku bol taký boom [hoaxov] (žena, rozhovor, jar 2022).

Dezinformácie sa šírili, konkrétne po sieti Facebook, odkedy si pamätám, ale väčšinou ich bolo jednoduché odignorovať. Od marca [2020] nie je pred nimi úniku (žena, esej, jeseň 2020).

Po vyhlásení celoštátnej karantény [jar 2020] však zrazu okrem kuchárov a umelcov sociálne siete zaplavili aj samozvaní lekári, vedci (muž, esej, jeseň 2020).

Najviac ich bolo v prvej a druhej vlne [...] sa to menilo až v tej tretej vlne, kde polícia začala zverejňovať, že to nie je pravda (žena, rozhovor, jar 2022).

Posledný citovaný názor je už v súlade s tvrdením respondentov, ktorí začiatok veľkej vlny hoaxov datujú do obdobia po prvej vlne, resp. na začiatok druhej vlny pandémie covid-19.

Na začiatku druhej vlny nastal bod, kedy sa mierumilovné sociálne siete, kde všetci ťaháme za 1 koniec zmenili na často toxický obsah miliónov virológov, mudrlantov a odborníkov, čo znamenalo výzvu - posúdiť, ktorý obsah je hoax a blud (žena, esej, jeseň 2021).

[O jeseni 2020] Až vtedy sa na internete rozpútal ten najväčší humus a dno [...] Popieranie vedeckých názorov, štúdií, autorít (žena, esej, jeseň 2021).

[O lete 2020] Ako ubúdala hrozba nákazy [...] sme vedeli zaujať stanovisko na zložitú tému mihnutím oka a byť odborníkmi na všetko (muž 22, jeseň 2020).

Iní respondenti sa zasa domnievajú, že množstvo hoaxov a dezinformácií narástlo až s nástupom vakcinácie.

Došlo k boomu [hoaxov], keď sa začalo očkovanie (žena, rozhovor, jar 2022).

To som ale netušil, aká sociálna schyzofrénia nastane príchodom vakcíny. Strach, nedôvera a pomyselná celosvetová konšpirácia ma neprestávala udivovať (muž, esej, jeseň 2021).

Počas kovidového obdobia bolo hoaxov strašne vela [...] Najväčší rozkvet bol v období, keď už boli vyvinuté vakcíny. Ak nejaké hoaxy predtým [pred pandémiou] existovali, ja som ich absolútne nepostrehla (žena, rozhovor, jar 2022).

... veľký nárůst hoaxů narostl poté, co se začalo bavit o očkování (žena, rozhovor, leto 2022).

Vyskytujú sa aj názory, že hoaxy prichádzali vo vlnách a že z hľadiska prevládajúcich dezinformačných tém reagovali na aktuálne „pandemické” dianie v spoločnosti.

... by som to nazval sínusoidou, vždy keď niečo nové prišlo, tak tie hoaxy, tí antivaxeri stúpili (muž, rozhovor, jar 2022).

Vždycky, když se našlo něco, objevilo něco nového, se k tomu začala vytvářet i nová větev těch dezinformací a hoaxů [...] Takže podle mě se to vždycky odráželo od toho, co zrovna se řešilo (žena, rozhovor, leto 2022).

Nebolo to rovnaké. Myslím, že na začiatku boli najviac pochybnosti ohľadom toho, či vôbec táto pandémia a koronavírus existuje, a potom v čase propagovania očkovania sa šírilo, že ide o nejaké čipovanie a že očkovanie nemá význam (žena, rozhovor, jar 2022).

Menila sa podstata hoaxov a ich tém podľa aktuálnej problematiky (muž, rozhovor, jar 2022).

Hoci z hľadiska datovania a opisu priebehu vlny hoaxov spojených s pandémiou nie sú študenti jednotní, panuje zhoda jednak vzhľadom na nebyvalo veľké množstvo hoaxov a vysokú frekvenciu ich výskytu na internete, ale aj vzhľadom na ich absurdnosť a nezmyselnosť.

... príchod skutočne obrovského množstva hoaxov, konšpiračných teórií, falošných správ, všetci boli zrazu vyštudovaní virológovia alebo imunológovia (muž, esej, jeseň 2021).

Denne som zachytával ako sa niektoré dezinformácie šírili prostredníctvom sociálnych médií. Vela ľudí taktiež rozvíjalo diskusie, ktoré by sme mali nechať na odborníkov (muž, esej, jeseň 2021).

... dezinformácie otriasli internet aj sociálne siete pričom nie je také jednoduché proti nim bojovať ako je jednoduché im podľahnúť (muž, esej, jeseň 2021).

Strašne sa rozšírili hoaxy (žena, rozhovor, jar 2021).

Tak šíalené a nebezpečné šírenie klamstiev, hoaxov a dezinformácií som ešte nikdy nevidela (žena, esej, jeseň 2021).

Úroveň hoaxov sa stále zvyšovala, boli stále absurdnejšie a absurdnejšie (muž, rozhovor, jar 2022).

V každom prípade, nárast počtu dezinformácií a hoaxov počas pandémie (a tematicky spätých s pandemiou), na ktorý upozorňujú aj respondenti, považujeme za súčasť globálnej infodémie. Hlavným kanálom šíriacim hoaxy sú podľa vyjadrení našich respondentov sociálne siete, osobitne Facebook.

Každá druhá veta na Facebooku je dezinformácia (žena, rozhovor, jar 2021).

... Facebook doslova zamožený dezinformaciami (žena, rozhovor, leto 2022).

Ludia majú potrebu vyjadrovať sa ku všetkému, čo sa deje, a pandémia to umocnila [...] Sociálne siete sa snažili šíriť paniku a poplach (žena, rozhovor, jar 2022).

[Hoaxy prichádzali] zo sociálnych sietí, najmä z Facebooku (muž, rozhovor, jar 2022).

[Zdroj hoaxov] bol to Facebook. Aj na Instagrame, ale tam menej (žena, rozhovor, jar 2022).

... najvíc se to [hoaxy] šíří na Facebooku (žena, rozhovor, leto 2022).

Nejvíce se to rozhodně šíří po těch sociálních sítích, ať už Instagram nebo Facebook, nebo i Tik Tok (žena, rozhovor, leto 2022).

Respondenti sa zhodujú, že toto veľké množstvo dezinformácií a hoaxov vyvolalo a spôsobilo rozkol v celej spoločnosti. Prví respondenti na to upozornili už na jeseň 2020, neskôr už polarizácia spoločnosti bola samozrejmom súčasťou študentského uvažovania o dezinformáciách v čase pandémie.

Ako ubúdala hrozba nákazy [v lete 2020], ľudia zabúdali na to, že jeden druhého potrebujeme. Viac ako zvyčajne sme sa stali na seba podráždenými a drzými. Najmä na sociálnych sieťach. V názoroch sme sa líšili vždy, ale teraz sme si vedeli v komentároch vynadať, priať smrť!!, zaujať stanovisko na zložitú tému mihnutím oka a byť odborníkmi na všetko (muž, esej, jeseň 2020).

*Mne osobne sa zdá že táto pandémie začala kvôli informáciám a dezinformáciám veľmi polarizovať našu spoločnosť [...] Keď to mám porovnať s celosvetovo veľkými udalosťami, napríklad napadnutie dvojčiek v roku 2001, po ktorej sa spoločnosť viac združila, dnešná pandémie má na spoločnosť opačný vplyv, teda ju viac a viac polarizuje (muž, esej, jeseň 2020).
... dezinformáciami, ktoré sú šírené neprestajne a spôsobujú polarizáciu spoločnosti (žena, esej, jeseň 2021).*

Na závažnosť a hĺbku spoločenského rozštiepenia poukazujú aj vyjadrovacie prostriedky, ktoré naši respondenti používajú. Hovorí o „vojne“ medzi „tábormi“.

*Nadávkami, urážkami, pranie smrti [...] Samotná pandémie je jeden veľký smútok, nie to ešte to, akú internetovú vojnu spustila (žena, esej, jeseň 2021).
... sledoval som absolútny rozštep spoločnosti. Na internete, ale aj offline (muž, esej, jeseň 2021).*

Internet a sociálne siete sa bohužiaľ stali priestorom pre šírenie konšpiračných správ a bolo takmer nemožné sa im vyhnúť. Online priestor sa preto stal v mnohých smeroch toxický a plný nenávisťi, hejtu a rozdeľovania sa na „dva tábory“ (žena, esej, jeseň 2021).

[O hoaxoch] bola to taká téma, čo rozdelila ľudí na dva tábory, čo sa predtým nestalo (žena, rozhovor, jar 2022)

Hoaxy a dezinformácie tak rozdeľujú ľudí na dva tábory. Mnohdy vznikajú nenávisťné hádky (žena, dotazník, leto 2021).

[Šírenie dezinformácií] pomaly naberalo na sile [...] Časom sa začali tie dva svety odlišovať (muž, rozhovor, jar 2022).

Již tak politicky rozdelená spoločnosť v našom štáte, se začala štiepiť ešte podstatne viac a hlavne kvôlitedy fake news a hoaxom (muž, dotazník, leto 2021).

Na okraji študentského diskurzu sú respondenti, ktorí nemajú bezprostrednú skúsenosť s hoaxmi a dezinformáciami. Dozvedali sa o nich len sprostredkované z internetových a masových médií, a to až po ich vyvrátení.

Osobne som sa s tým nestretla [Na hoaxy] upozorňovali maximálne tak v televízii v diskusných reláciách, to bolo v období, keď sa rozbiehalo očkovanie (žena, rozhovor, jar 2022).

... skrz profil Polície Slovenskej republiky, ktorý tieto hoaxy vyvracal, čiže priamo sa ku mne hoaxy nedostávali (muž, rozhovor, jar 2022).

3.4 Hodnotenie hoaxerov

Samozrejme, žiadny hoaxer by o sebe nepovedal, že je hoaxer, skôr by zdôrazňoval, ako vie objavovať „alternatívne fakty“. Preto sme ani nepredpokladali, že by sa k tomu priznal niektorý z respondentov. Za dôležitý preto považujeme práve fakt, že nikto ani len nenaznačil, že spochybňuje dominujúce názory vedeckých autorít. Respondenti sú k hoaxom a hoaxerom veľmi kritickí. Dvaja síce pripustili, že hoaxy možno nevedome šírili, ale práve ich formulácie ukazujú, aký dištanc od dezinformačného prostredia si študenti udržiavajú.

Áno [širil som hoaxy], na základnej škole a bolo to nevedome (muž, rozhovor, jar 2022).

Nespomínam si, že by som niekedy niečo také šírila, ale ak áno, tak určite nevedome (žena, rozhovor, jar 2022).

Analyzujeme diskurz, akým racionálnejšia časť populácie, teda tá, ktorá nešíri hoaxy a dezinformácie, uvažuje a hovorí o druhej, menej uvedomelej časti populácie, teda tej, v ktorej sa vyskytujú dezinformátori a hoaxeri. Ak študenti natrafili na hoaxera medzi svojimi blízkymi, pociťovali sklamanie a obavy.

Žiaľ, ľudia, pri ktorých by som to vôbec nečakal, reálne šíria nebezpečné dezinformácie, hoaxy a konšpiračné teórie z pofidérnych webstránok (muž, esej, jeseň 2021).

Ak to zdieľa mne blízky človek, tak sa aj bojím, že čo ešte príde. Som nervózna z toho, som z toho aj smutná (žena, rozhovor, jar 2021).

Študentský diskurz vykazuje veľmi kritické názory na šíriteľov hoaxov a dezinformácií. Odhalili sme niekoľko navzájom sa prelínajúcich typov tejto kritiky. Najčastejšia je irónia, ktorá je spôsobom pohrdania. V tejto súvislosti študentský diskurz obsahuje aj stereotypné prívlastky, ktoré sa počas pandémie covid-19 na Slovensku rozšírili („vysoká škola života“, „odborník na všetko“ a pod.).

Názory vedcov, epidemiológov, odborníkov neraz vystriedali tvrdenia absolventov „vysokej školy života“, ktorý si boli istý svojou pravdou a nebojácne ju každému „tlačili“ do hlavy (muž, esej, jeseň 2021).

Z ľudí na Facebooku [...] sa stali docenti vysokej školy života v klasických odboroch - Katedra farmácie so špecializáciou na liečenie SARS-CoV-2, aj keď neviem, čo to vlastne ten kovid je, Katedra knižničnej a informačnej vedy so

špecializáciou na dohľadávania na sto-pro pravdivých informácií (nielen) o pôvode choroby z Ameriky alebo Nadstavba stredného odborného učilišta ochrany osôb a majetku so špecializáciou Na mňa si s tými čipmi neprídu [...] rýchlo sa rozmnožujúce potkany živiace sa bombastickým správičkami (muž, esej, jeseň 2021).

Z mnohých ľudí sa stávajú profesionálni epidemiológovia a odborníci na vírusy (muž, esej, jeseň 2020).

... všetci boli zrazu vyštudovaní virológovia alebo imunológovia a celkovo obrovský nárast dezinformácií (muž, esej, jeseň 2020).

Teraz sú všetci vedci alebo infektológovia [...] ľudia sú takí hlúpi a vyjadrujú sa ku všetkému (žena, rozhovor, jar 2021).

... často toxický obsah miliónov virológov, mudrlantov a odborníkov, čo znamenalo výzvu - posúdiť, ktorý obsah je hoax a blud (žena, esej, jeseň 2021).

K tomuto typu výsmechu šíriteľov nepravdivých informácií patria aj ironické komentáre o myšlienkovvej a psycho-sociálnej súdržnosti hoaxerov ako skupiny.

...majú spoločný znak súdržnosť [...] jeden s druhým kooperujú a súhlasia. Akonáhle k nim príde niekto iný s opačným názorom, tak hneď na neho začnú útočiť (muž, rozhovor, jar 2022).

[Hoaxeri] si navzájom potukávajú svoje malé egá (muž, rozhovor, jar 2022).

Ďalšia častá forma kritiky hoaxerov sa zameriava na absenciu kritického myslenia alebo informačnej gramotnosti ako schopnosti vyhľadávať a overovať informácie. Aj v tejto časti diskurzu sa môže vyskytovať irónia.

... za to ani tak nějak nemůžou. Nebo prostě nemají to kritické myšlení (žena, rozhovor, leto 2022).

... vidí první věc a hned jdou sdílet a neověřují si to [...] nemá třeba to kritické myšlení na takové úrovni, že by si řekl, ale to jako nemusí být pravda (žena, rozhovor, leto 2022).

... celá pandemická situácia nám jednoznačne ukázala, ako jednoducho sú ľudia zmanipulovateľní a že veľká časť z nich vôbec nevie filtrovať a selektovať informácie (muž, esej, jeseň 2020).

... asi im chýba kritické myslenie [...] čerpajú zdroje len z jedného pohľadu (muž rozhovor, jar 2022).

Překvapilo mě, kolik lidí opravdu věří šíleným scénářům [...] je důležité si informace ověřovat, prověřovat. A to moc lidí asi nedokáže, nebo nechce dokázat (žena, rozhovor, leto 2021).

... různé pochybné weby využívají toho, že si lidé neumí ověřovat informace a pouští do světa různé hoaxy či dezinformace. Bohužel tomu lidé věří, vyvolávají paniku a více se hádají (žena, rozhovor, leto 2021).

... to jsou vlastně třeba lidé, kteří si asi neumí dohledávat ty informace a nechají se tím pádem snadno ovlivnit (žena, rozhovor, leto 2022).

S predchádzajúcim prístupom k hoaxerom úzko súvisí časť diskurzu, ktorá vo všeobecnosti zdôrazňuje ich nevzdelanosť (de facto chápanú ako hlúposť).

[Hoaxeri] majú dva hlavné problémy: menšia schopnosť vyhodnocovať veci, používať zdravý rozum [...] majú problém priznať si chybu, berú to ako slabosť (muž, rozhovor, jar 2022).

... sú ľahko ovplyvniteľní alebo skôr nevzdelaní [...] sú jednoduchší (žena, rozhovor, jar 2022).

... určite sú to menej vzdelaní ľudia, nemajú všeobecný rozhľad [...] si nevedomujú, že za tie svoje hranice nevidia, tým pádom si myslia, že vedia všetko najlepšie (žena, rozhovor, jar 2022).

... ľudia sú často naivní, a nájdu sa aj také prípady, ktoré uveria teóriám, akože pandémie neexistuje, rúška nosiť nemusíme alebo asi najznámejšej, ktorá tvrdí, že očkovaním proti ochoreniu budeme začipovaní (žena, esej, jeseň 2021).

Avšak ľudia, ktorí zdieľajú takéto názory nerozmýšľajú a s tým nič bohužiaľ nespravíme (žena, esej, jeseň 2021).

... najde se spousta chytrolínů a hnidopichů, kteří chrlí dezinformace. A nyní je potřeba kritického myšlení, aby jsme se tím uměli probrat. Bohužel, někteří lidé věří i hloupostem (žena, dotazník, leto 2021).

Názor poukazujúci na nevzdelanosť hoaxerov má však v rámci študentského diskurzu aj svoj protiklad, hoci ten je menej početný. Niekoľko respondentov totiž upozornilo, že nevzdelanosť nemusí byť nevyhnutnou vlastnosťou dezinformátorov.

Nemusia to byť hlúpi alebo nevzdelaní ľudia, môžu to byť vysokoškolsky vzdelaní [Je u nich] neschopnosť kritického myslenia (žena, rozhovor, jar 2022).

Keď niekto s vysokoškolským titulom dokáže tvrdiť, že očkovaním sa čipujeme, tak si myslím, že o tom človeku to hrozne veľa rozpráva (žena, rozhovor, jar 2022).

... ona byla proti očkování i proti rouškám, a mě to u ní strašně překvapilo, protože ona mi přišla právě jakože taková uvědomělejší (žena, rozhovor, leto 2022).

Ďalšia početná skupina respondentov považuje strach z ochorenia covid-19 za kľúčový faktor, prečo ľudia veria hoaxom a dezinformáciám.

Spoločnou črtou [hoaxerov] bol strach z covidu (žena, rozhovor, jar 2022).

Sú to ľudia, ktorí majú strach [...] a ten strach spôsobuje, že si preberú nejakú teóriu, ktorú si určitým spôsobom pozmenia a začnú šíriť (žena, rozhovor, jar 2022).

... sú ľahko ovplyvnitelní a nevzdelaní, že nevedia o čom hovoria [...] Možno to robia aj zo strachu, že sa boja nových veci (žena, rozhovor, jar 2022).

Jsou možná, řekněme, až paranoidní, co se vlastně u nás nebo ve světě děje [...] A opravdu si, i když tomu ze začátku nevěřili, tak si to potom časem třeba vsugerují ty názory, které vlastně slyšeli od někoho jiného a řeknou si – aha, to by tak opravdu mohlo být. A za chvíli už zase ty názory vtloukají ostatním do hlavy (muž, rozhovor, leto 2022).

Ti hluční lidi, co to jako aktivně šíří jsou moc ovládnáni vztekem nebo emocema [...] někteří jsou takoví vyloženě zlí, že to prostě šířili schválně, záměrně [...] se nejvíc šíří i té nenávisti, člověk ani nemůže otevírat komentáře [...] To mě vždycky dostane do tak blbě nálady, vždycky ztrácím víru v lidstvo (žena, rozhovor, leto 2022).

Posledný citovaný výrok uvádza na strane dezinformátorov okrem negatívnych emócií aj úmysel zámerne škodiť. Takéto cielené šírenie dezinformácií predpokladajú aj ďalší respondenti. Tento typ kritiky hoaxerov však na strane citovaných respondentov odkrýva aj prvky ich konšpiračného myslenia.

... sa snažia šíriť dezinformácie za tým účelom, aby ostatných prinútili k určitému správaniu. Chcú v nich napríklad vyvolať nejaký strach alebo nejakú inú emóciu (žena, rozhovor, jar 2022).

... z toho profitujú a vytvárajú hoaxy zámerne a využívajú druhú skupinu ľudí, ktorí uveria všetkému, čo má nejakú nálepku alternatívnosti [...] títo plnia funkciu užitočných idiotov (muž, rozhovor, jar 2022).

Oni na tom zarábajú, aby takto šírili tie informácie [...] boli podplatení, aby rozhádali spoločnosť (žena, rozhovor, jar 2022).

... treba dostávajú placeno za to, že prostě sdílí takové věci, ale třeba ten jejich názor může být úplně odlišný (muž, rozhovor leto 2022).

... mě bohužel dráždí jak ti lidé, kteří tomu věří, tak ti, kteří to vytváří, protože to vytváří lidé, kteří to dělají záměrně (žena, rozhovor, leto 2022).

Ďalšie respondentky upozorňujú na podobný sociálno-psychologický jav, a to na nedôveru, ba až nenávisť dezinformátorov voči oficiálnemu spoločenskému systému (t. j. mainstreamu) a jeho reprezentantom, ako sú napríklad umelci alebo vedci. To už svedčí aj o hlbšej sociálnej kríze v spoločnosti.

Nadávalo sa na športovcov, spevákov, hercov, všetkých možných, ktorým zo dňa na deň pandémie vzala prácu. „Nech sa chytia lopaty!“, „Mali si nájsť normálnu robotu!“, „Preč s takýmito lenivcami, prečo by sme ich mali živiť?!“ Takéto a mnohé ďalšie frázy a hejty. Bola by som veľmi zvedavá, čo by títo internetoví mudrci robili počas pandemických večerov, keď by v telke bol len čierny obraz a žiadne filmy či seriály. Čo by robili, keby si nemohli pustiť platňu, rádio, alebo zlepšiť náladu pesničkou z mobilu, keď by žiadne neexistovali (žena, esej, jeseň 2021).

... ľudia neveria vedcom či výskumom a všetky relevantné zdroje považujú za manipuláciu a klamstvá... sloboda prejavu a slova by v týchto nečasoch mala byť na sociálnych sieťach očividne regulovaná (žena, esej, jeseň 2021).

Okrajovo sa vyskytuje aj miernejšia verzia pre vysvetlenie motivácií hoaxerov. Dvaja respondenti sa nazdávajú, že cieľom je upútať na seba pozornosť. Mimochodom, princíp pútania pozornosti (získavania lajkov, followerov či zdieľaní) je nosným mechanizmom fungovania sociálnych médií.

[Hoaxeri] chcú nejak zaujať [...] ľudia, čo nevedia na seba upútať pozornosť, tak sa o to snažia nejakou ináč (žena, rozhovor, jar 2022).

[Hoaxeri] sa snažia zaujať a nevedia ako inak (muž, rozhovor, jar 2022).

Tak to môžu byť ti, kteří chtějí nějakou pozornost, ať už z jeho pohledu jakoby tu dobrou, nebo tu špatnou (žena, rozhovor, leto 2022).

V študentskom diskurze sa ako ďalšia typická charakteristika ľudí, ktorí veria hoaxom a šíria ich, vyskytuje seniorský vek. Mnohí respondenti tvrdia, že sklon dôverovať dezinformáciám a hoaxom majú hlavne staršie generácie. Zaujímavý je

prvý citát, v ktorom sa respondentka snaží vysvetliť informačné správanie seniorov tým, že vo svojej mladosti za komunizmu zažívali cenzúru, takže v súčasnosti chcú bojovať za slobodné šírenie „utajovaných“ informácií.

[Dezinformátori] jsou to lidé, kteří jsou v podstatě strašní jakoby vlastenci [...] Je to tím, že jak tu byl minulý režim, jak tu byl socialismus, tak. oni prostě tehdy neměli až tak dobré informace, a tím, že oni se v dnešní době k těm informacím dostat můžou, tak oni vlastně chtějí jakoby šířit pravdu, když tehdy se jako ta pravda až tak nešířila (žena, rozhovor, leto 2022).

Tak ako nás niekedy starší dospelí učili: „Neverte všetkému, čo sa píše na internete“, tak rovnako im to my teraz musíme niekedy pripomínať (žena, esej, jeseň 2020).

... tým že Facebook používajú väčšinou starší ľudia, tak tam sa to [hoaxy] viac šírilo (žena, rozhovor, jar 2022).

Vidím ich [hoaxerov] ako zatrpknutých ľudí prevažne možno staršieho veku (muž, rozhovor, jar 2022).

... ta naivita, to vidíme treba u tých duchodcú, že prostě přeberou první názor jako ten správný, protože to je někde napsané (žena, rozhovor, leto 2022).

Oprávnenosť predpokladu, že seniori sú náchylní na šírenie dezinformácií, potvrdzujú vlastné skúsenosti respondentov z rodiny.

Zkušenosti ohledně dezinformací mám hlavně z řad seniorů (konkrétně s mými rodiči) (žena, dotazník, leto 2021).

[Matka] nie je ten typ človeka, ktorý by vedel filtrovať pravdivé, nepravdivé a skreslené informácie z internetu. Veľakrát uverila hoaxom (žena, esej, jeseň 2021).

Neustále se objevovali informace, které nebyly pravdivé [...] Prarodiče s tím měli velký problém a bylo potřeba jim informace pravidelně vysvětlovat (žena, dotazník, leto 2021).

No ale babička, tak s tou se ani nemůžu jako moc bavit (žena, rozhovor, leto 2022).

... především ti lidé ve středním věku sdílí právě ty fejky a fake news a hoaxy. A mezi staršími občany potom většinou vídám i e-maily. Třeba můj vlastní děda často posílá různé takové články, které ani neví, odkad' pomalu jsou (muž, rozhovor, leto 2022).

Moje teta je celkem naivní a neustále sdílí něco takového na Facebooku (žena, rozhovor, leto 2022).

Na okraji diskurzu je výrok, v ktorom kritický názor na seniorov prerastá do ageizmu.

[O podporovateľoch hoaxov] drsné slová sviežich junákov 50+, adresujúce smrť nielen prispievateľovi, ale aj všetkým jeho deťom, matke, starým rodičom a všetkým predkom až po Adama (muž, esej, jeseň 2021).

Jedna respondentka sa skepticky vyjadrila aj k budúcemu vývoju dezinformačnej vlny, ktorú pandémia vyvolala.

Já si myslím, že to tak přetrvává, že jako těch dezinformací je víc [...] Ta pandemie teďka nastavila novou laťku, které se držíme (žena, rozhovor, leto 2022).

3.5 Aktívny a pasívny postoj k hoaxom

Zaujímavé sú vyjadrenia študentov o ich vlastnom aktívnom vystupovaní proti dezinformáciám. V tejto téme diskurz pokrýva celé spektrum názorov od reálnej aktívnej participácie na fact-checkingu, cez fact-checking limitovaný na komunikáciu s najbližšími, až po apatiu voči dezinformáciám.

Jsem právě v jedné skupině, která se takovými věcmi, zabývá [...] to jdeme všechno nahlásit. Měl jsem třeba kamarádku, která právě takové věci sdílela. Já jsem jí to s vysokou úspěšností všechno na tom Facebooku vlastně nahlašoval, jí to všechno v podstatě smazali (muž, rozhovor, leto 2022).

Důfam, že sa budem môcť nielen v budúcnosti ale aj teraz podieľať na tom, aby bol boj proti konšpirátorom ohrozujúcich zdravie ľudí účinnejší (žena, esej, jeseň 2020).

Ale já jedinou možností, kterou vidím, tak je snažit se být informovaný, snažit se nevěřit každému článku a být k tomu kritický a snažit se to nějak podpořit, nebo ověřit z více zdrojů. A to samé navrhnout svému okolí (žena, rozhovor, leto 2022).

Třeba na Instagramu se snažím sdílet jako třeba do příběhu nějaký článek, nebo nějaký příspěvek, který to nějak potírá, ty dezinformace [...] Ale to je tak jako všechno, co dělám. Málokdy se ozvu (žena, rozhovor, leto 2022).

Je extrémne dôležité si overiť dôveryhodnosť zdrojov a nenechať sa zlákať a oklamať dezinformáciami... Treba sa naučiť filtrovať zavádzajúcich demagógov a spoločne im zabrániť rozširovať škodlivé klamy (žena, esej, jeseň 2021).

Sociálne siete sa mi v tomto momente trochu znechutili a trápili ma [...] Bojujem rozumnými a slušnými argumentami a komentármi, ale cítim sa ako kvapka v mori (muž, esej, jeseň 2020).

... snažím sa šíriť niejakou osvetu, keď to tak řeknu, ale moc to nemá účinok (žena, rozhovor, leto 2022).

Posledný citovaný výrok už naznačuje márnosť argumentovania a debatovania s dezinformátormi. Pocit márnosti boja s hoaxmi je však frekventovanejší ako ochota bojovať proti nim.

Najprv som mal potrebu s nimi bojovať a ísť im to vyvrátiť, ale to je bez šance, proste kývnuť rukou (muž, rozhovor, jar 2021).

Ich neprekričíte [...] Chcel som aj, ale bolo to nesmierne ťažké, nemáte šancu presvedčiť (muž, rozhovor, jar 2022).

Každý, kto sa aspoň raz dostal do debaty s konšpirátorom vie, že s týmito ľuďmi nemá zmysel viesť konverzáciu, pretože vôbec nemajú záujem zmeniť svoj názor, či priznať si chybu (muž, esej, jeseň 2020).

... sa už nerozčulujem na jednoduchosť názorov niektorých mojich spoluobčanov. Nech si každý žije a zomrie ako chce. Jednoducho nemám energiu nazvyš pre ľudí, ktorí násilne debatujú a vnucujú svoje nekompetentné názory (muž, esej, jeseň 2021).

... na to niektorí majú buňky, akože dokážou to ako i vysvetlovať, nebo se i kvůli tomu pohádat, ale já na to moc nemám povahu (žena, rozhovor, leto 2022).

Do online debát sa nemá zmysel zapájať, lebo na to je život príliš krátky (muž, rozhovor, jar 2022).

... väčšinou takýchto ľudí ignorujem (žena, rozhovor, jar 2022).

3.6 Nástup e-learningu do vysokoškolského vzdelávania

Opatrenia vlády, ktoré nasledovali tesne po príchode pandémie, zasiahli veľmi výrazne aj do priebehu vzdelávania na všetkých stupňoch škôl. Školy a školské zariadenia boli zatvorené a vzdelávací proces sa z prezenčnej formy výučby presunul na dištančnú online formu e-learningu. Túto radikálnu zmenu sprevádzali objektívne problémy vyplývajúce jednak z technologickej a finančnej nepripravenosti vzdelávacích inštitúcií i pedagogických pracovníkov, jednak z ich didakticko-metodickej

neprípravenosti a neznalosti potenciálne využiteľných aplikácií. Táto situácia sa prejavila aj na vysokých školách. Ďalším problematickým faktorom bolo, že nikto nedokázal predikovať, ako dlho bude prerušenie prezenčnej výučby trvať. Prvá informácia hovorila o týždni až dvoch, no toto obdobie bolo vzápätí predĺžené. Na úrovni manažmentu univerzitných inštitúcií, ale aj na úrovni organizácie výučby jednotlivých predmetov zavládol chaos a uskutočnená analýza diskurzu ukazuje, že práve takáto charakteristika – slovom *chaos* – sa zrejme zapíše aj do kolektívnej pamäti generácie, ktorá situáciu v rámci svojho štúdia prežívala.

Nastal chaos, pretože nikto z nás, ako učiteľov, tak študentov, nebol pripravený na túto situáciu. Online štúdium prebiehalo doslova za pochodu (žena, esej, jeseň 2020).

Prvý online semester bol roztržitý a chaotický (muž, rozhovor, jeseň 2021). Bolo to obdobie chaosu, rovnako ako pre študentov tak aj pre vyučujúcich (muž, esej, jeseň 2020).

Bol to chaos, lebo nikto na to nebol pripravený [...] nejaký týždeň trvalo, než nám dali nejaké inštrukcie ako to bude prebieha (muž, rozhovor, leto 2021).

Bol to chaos v tej dobe (muž, rozhovor, jar 2022).

... ten první semestr, ten jarní, tak byl takový hektický, protože vlastně nikdo nevěděl, co se děje (žena, rozhovor, leto 2022).

Zo začiatku to bolo hektické (žena, rozhovor, jar 2022).

Súčasťou tohto chaotického nástupu e-learningu bola v mnohých prípadoch aj nečinnosť vysokoškolských učiteľov, ktorí očakávali skorý návrat k prezenčnej výučbe. Čakanie či vyčkávanie je v skúmanom diskurze druhé kľúčové slovo späté prvotnou reakciou vyučujúcich na lockdown.

Tá profesorka hovorila, že počkáme si, kým budeme v škole, zatiaľ si to dáme iba tak light (žena, rozhovor, leto 2021).

Prvé dva týždne sme nemali vôbec žiadne vyučovanie, lebo [vyučujúci] čakali, že to bude len prerušené (žena, rozhovor, leto 2021).

... sme mali dva týždne voľno, lebo sme čakali, že príde nástup do školy pomerne skoro [...] Bolo to dosť improvizované zo začiatku (muž, rozhovor, jar 2022).

Na začiatku to bol obrovský stres [...] učitelia skoro vôbec nič neriešili, niektorí nám ani nepísali (žena, rozhovor, jar 2022)

Zopár respondentov uvádza, že vysokoškolskí učitelia mali z nevyhnutnosti používať počas lockdownov nové technológie obavy.

... MS Team, ktorému zo začiatku skoro nikto nerozumel. Podľa mňa malo pár prednášajúcich aj strach z novej formy vyučovania (muž, esej, jeseň 2020).

Mali sme vyučujúcich, ktorí to niesli úplne zle. Ten [vyučujúci] nám začal rozprávať o tom, že prednáška je ako divadlo a on je ten herec (muž, rozhovor, leto 2021).

V diskurze je hojne prítomný názor, že aj keď vyučujúci už mali technológie k dispozícii, nedisponovali technologickou gramotnosťou potrebnou na ich používanie. V tejto súvislosti by bolo kľúčovým slovom *problémy vyučujúcich*.

... pedagógovia niektorí si na to zvykli ľahšie, a vedeli s tým narábať relatívne rýchlo, a niektorým to samozrejme trvalo. Zdieľanie obrazovky bol dosť veľký problém u značného počtu pedagógov [...] mali sme prednášky a cviká cez úplne všetko možné, cez Teams, Skype, Webex, Zoom (žena, rozhovor, jar 2022).

[Vyučujúci] někteří prostě bojovali s těma technologiema [...] Na začátku to bylo určitě horší, protože některým vyučujícím třeba nešlo se připojit, nebo měli problém jakoby udělat ty třídy na Teamsech (žena, rozhovor, leto 2022).

Veľa starších vyučujúcich s tým malo zo začiatku veľké problémy [...] Veľa vyučujúcich nám posielalo materiály, ani sa to nespojzdnilo vo forme videa (žena, rozhovor, jar 2022).

Hlavne tí starší, tí s tým mali problém, s tým prechodom na dištančné vzdelávanie (žena, rozhovor, leto 2021).

[Na jar 2020] vyučujúci nevedeli ako s nami volať, komunikovať, pridávať súbory a podobne. Už teraz v zime [2021/22] to bolo lepšie, lebo sa naučili čo a ako (žena, rozhovor, jar 2022).

[Vyučujúci na jar 2020] nevedeli nič, ani to nastaviť. Väčšinou sa zrušila tá prednáška (žena, rozhovor, jar 2022).

Jedna respondentka v tejto súvislosti dokonca uvádza, že vysokoškoláci učili svojich pedagógov ovládať aplikácie a vzniknuté problémy riešiť.

... bolo na nás vyučujúcim pomôcť s rôznymi technickými problémami (žena, esej, jeseň 2020).

Od nečinnosti vyučujúcich bolo blízko k forme improvizovanej výučby pozostávajúcej najmä či výhradne z domácich úloh, teda zo samoštúdia. Ale aj to študenti hodnotia ako *problém*.

... problém bol, že sme nemali prednášky, ale museli sme si všetko dohľadať a spracovať individuálne. Mne osobne sa všetko ľahšie zapamätá ak si to vypočujem a zapíšem priamo na hodine (žena, esej, jeseň 2020).

Úplne na začiatku, ten prvý semester, čiže letný v roku 2020, bol taký slabší, že učitelia sa len zariaďovali, ako bude prebiehať tá dištančná forma výučby [...] viac-menej to bola samovýučba (žena, rozhovor, jar 2022).

Nikto nevedel, ako a čo, a preto nám dali len nejaké úlohy na doma, ktoré sme mali poslať na mail (žena, rozhovor, jar 2022).

V prvej vlne sme na začiatku mali trochu voľno. Prvých pár týždňov nám posielali príklady, ktoré sme riešili, na samoštúdium. Neskôr po mesiaci sme mali aj online vyučovanie s takým mladým učiteľom (muž, rozhovor, jar 2022).

Počas prvej vlny sme väčšinou mali formu samoštúdia [...] Väčšinou boli poskytnuté materiály, ktoré sme naštudovali. Online sme mali väčšinou iba testy, aj to vo forme dotazníkov (žena, rozhovor, jar 2022).

Když ta pandemie začala, ta distanční výuka ze začátku byla taková slabá. To nebyla ani výuka, to bylo prostě zadání textů, které se máme naučit (žena, rozhovor, leto 2022).

Zdá sa, že mnohí vyučujúci sa zvlášť v prvom pandemickom semestri začali obávať, či prostredníctvom e-learningových foriem vzdelávania dokážu odovzdať študentom toľko poznatkov ako pri prezenčnej výučbe. A tak podľahli ilúzii, že kvalitu vzdelávacieho procesu je možné nahradiť kvantitou materiálov.

Odrazu sa z každej hodiny začali sypať zadania na seminárne práce, eseje či referáty [...] Výučba týmto spôsobom nebola ani zďaleka taká prínosná (žena, esej, jeseň 2020).

Neustále ma bombardovali emaily od vyučujúcich s informáciami o výučbe, ďalších zadaniach, bodových ohodnoteniach či „deadlinoch“ (žena, esej, jeseň 2020).

Z týždňa na týždeň nám chodili nové zadania a úlohy (žena, esej, jeseň 2020).

Niektorí zabudli, že sme s nimi mávali len jednu hodinu do týždňa a posielali nám e-maily s dvojnásobným množstvom zadaní (žena, esej, jeseň 2020).

My sme nemali ani cvičenie, ani prednášky [...] nám toho strašne veľa navali, úloh čo máme spraviť (žena, rozhovor, jar 2021).

Tento trend zadávania väčšieho objemu úloh si niektorí vyučujúci udržali aj v ďalších fázach pandémie, keď sa e-learningová forma výučby stabilizovala a neodúčené hodiny už nebolo potrebné dobiehať samoštúdiom.

[O online výučbe] je to omnoho ťažšie, dávajú nám viac úloh [...] Máme projekty, seminárky, assignmenty [...] Nie každý má v počítači priestor na stiahnutie si takých veľkých programov, ako my teraz potrebujeme (žena, rozhovor, leto 2021).

Vyučujúci si myslia, že máme teraz veľa voľného času, keď sme doma, dáme im aj toho viacej (muž, rozhovor, leto 2021).

Viac tej práce akoby robil študent. Lebo už to bolo, že na každej hodine ako úlohu prednášal študent nejakú tému na väčšine predmetov namiesto učiteľa (žena, rozhovor, jar 2022).

Tím, že to bolo online a ti učiteľé na to treba nebyli až tak zvyklí a trošku je to vyhnalo z té komfortní zóny, tak nám treba dávali i víc úkolů [...] Jsme možná měli během toho onlinu sice jako víc práce, ale že jsme se prostě míň naučili (žena, rozhovor, leto 2022).

Paradox, ktorý posledná citovaná respondentka uviedla po skúsenostiach z dvoch rokov e-learningu, ukazuje, že väčšie množstvo úloh v rámci samoštúdia nemusí zaručovať aj vyššiu úroveň finálnych poznatkov.

Chaotický nástup e-learningu je témou, ktorá sa týka špecifickej situácie spôsobenej pandemiou. Okrem toho však študentský diskurz obsahuje množstvo zaujímavých podnetov, ktorých platnosť je vzhľadom na e-learning všeobecná. Sú podnetné pre manažérov a pedagógov (nielen) vysokých škôl, keď budú uvažovať o didaktických a organizačných otázkach e-learningu.

3.7 Motivácia, sebadisciplína a koncentrácia pri e-learningu

Schopnosť koncentrovať sa na študijné aktivity má každý vysokoškolák inú, rozdiely sú aj v schopnosti sústrediť sa na odlišné vzdelávacie formy, akými sú prednáška, seminárna diskusia, laboratórne cvičenie, vypracovanie zadania v skupine

či samoštúdium. Pri aktivitách vykonávaných prostredníctvom počítača či smartfónu sa prelínajú vnútorné psychické danosti jedinca s vonkajšími podmienkami, aké poskytuje prostredie, ktorým bola počas pandemických lockdownov rodinná domácnosť študenta.

Dnešní vysokoškoláci ako typickí reprezentanti digitálnych domorodcov⁴ boli aj pred pandémiou zvyknutí využívať najrôznejšie internetové služby a vykonávať mnohé aktivity online. S komplexným, dokonca „totálnym“ e-learningom však skúsenosti nemali. Preto nás zaujímalo, ako sa s ním vyrovnali z hľadiska sebadisciplíny, motivácie a koncentrácie. Vyskytovali sa problémy so sebadisciplínou.

... prvé, čo som spravila, keď sme prešli na dištančnú výučbu, je odignorovanie zadania na predmet Odborná angličtina [...] Nová situácia spustila malú dávku eufórie, že toto zadanie, ktorého som sa obávala, môžem o chvíľu odložiť a radšej sa venovať pohodlnejším aktivitám ako sledovaniu seriálov cez streamovaciu platformu Netflix alebo nekonečnému sledovaniu sociálnych sietí (žena, esej, jeseň 2020).

Online vyučovanie som nedával, vôbec mi to nevyhovovalo a za tie 3 mesiace [letný semester 2020] som sa dokopy nenaučil nič (muž, esej, jeseň 2020).

Zo začiatku to bolo také rešpektovanie sa s pedagógmi navzájom, lebo nikto si túto pandémiu nevybral. Ale s postupom času prístup študentov rapídne klesol [...] ani ja sám som nemal záujem byť na [online] hodinách, nemal som energiu sedieť za počítačom celý deň [...] Motivácia študovať u mňa klesla (muž, rozhovor, jar 2022).

Študenti sa častejšie sťažovali na problémy s koncentráciou na e-learningovú formu vzdelávania. Pripomíname však, že schopnosti koncentrácie a pracovnej sebadisciplíny sa u jednotlivých respondentov mohli v skúmanom období od jari 2020 do jari 2022 meniť (zlepšovať).

Nie som taký skoncentrovaný na tom, čo hovorí učiteľ, ako keby som bol prezenčne (muž, rozhovor, jar 2022).

... vyučovanie cez internet nie je veľmi efektívne, nie je ani praktické a ťažko sa naň sústredí (žena, esej, jeseň 2020).

---

⁴ Pojem digitálni domorodci zaviedol M. Prensky (2001).

... preferujem prezenčnú výučbu, pri ktorej sa na mňa ľahšie lepia informácie a nemám problém s koncentráciou a udržiavaním pozornosti počas prednášok, čo sa pri výučbe cez internet povedať nedá (žena, esej, jeseň 2020).

Mě osobně přechod na distanční výučbu nejdříve nevadil, protože nemusím denně strávit několik hodin v dopravě [...] Postupně jsem si začala uvědomovat, že je studium takto těžší, je těžší se soustředit [...] Mí spolužáci to myslím měli podobně (žena, dotazník, leto 2021).

... od kamarádů vím, že se při distanční výuce nedokáží soustředit (žena, dotazník, leto 2021).

... jsem se neuměla až tak soustředit na tu online výuku, jak bych se na ni soustředila, kdybych byla ve škole. Jako s tímhle jsem bojovala asi nejvíce (žena, rozhovor, leto 2022).

Problémy s internetovým připojením byly leckdy také velmi rušivé. S tím souviselo i zhoršené soustředění (žena, dotazník, leto 2021).

Niektorí respondenti priamo zdôrazňujú, že prostredie domova je samo osebe rušivé, domácnosť ako taká ponúka možnosti rozptýlenia od e-learningu.

Doma je veľa rozptylov, doma ma to netiahne sa ísť učiť. Radšej by som robil niečo iné, ako sa dokopal k učeniu (muž, rozhovor, leto 2021).

I na ty [online] hodiny se mi občas špatně soustředilo [...] jsem se hodně třeba odnaučila učit se v takové míře jako předtím [...] Radši dám přednost nějakému rozptýlení, než tomu učení (žena, rozhovor, leto 2022).

Mně nevyhovuje to, že jak jsem doma ve svém prostředí, tak se na to mnohem hůře soustředím a udělám toho mnohem méně, než toho udělám normálně ve škole [...] Když jsem doma, tak vidím ještě spoustu jiných věcí, které by se daly dělat (žena, rozhovor, leto 2022).

Nebolo jednoduché si v prostredí domova zabezpečiť vhodné podmienky pre online prednášky, či testovanie (žena, esej, jeseň 2020).

Je těžké sústrediť sa na prednášku v domácom prostredí (žena, esej, jeseň 2020).

Online prednášky jednoducho nie sú to, čo mi vyhovuje. Je pre mňa ťažké sústrediť sa na niečo v pohodlí domova (žena, esej, jeseň 2020).

Teda ten člověk může robiť čokoľvek iné. Ak vyučujúci nevidí, že študent má zapnutú kameru a mikrofón, tak reálne ty môžeš spať, cvičiť a nemusíš tam reálne ani byť, ak má niekto od teba prihlasovacie údaje (muž, rozhovor, leto 2021).

E-learning prináša zásadný paradox, keďže sa realizuje prostredníctvom počítača. Práve počítač je totiž médiom, ktoré svojho používateľa nabáda k multitaskingu⁵. Na tento paradox upozornili viacerí respondenti.

Popri tom, ako som sledoval školskú prednášku online som na vedľajšom monitore pracoval na pracovnom zadaní. Z čoho následne vyšlo to, že som ani v jednej veci nebol poriadne (muž, esej, jeseň 2020).

Počas online prednášok som bola neraz vyrušovaná upozorneniami zo sociálnych sietí [Mala som] nutkanie venovať sa na internete, alebo celkovo počítači niečomu inému (žena, esej, jeseň 2020).

Mě občas dělá problém se soustředit ve třídě, ale u toho počítače to je ještě horší [...] nedělalo problém si prostě třeba překliknout někam jinam – na Facebook, nebo kamkoli jinam. Víím, že někteří spolužáci se třeba u toho dívali i na televizi, na seriál, nebo prostě hráli u toho (žena, rozhovor, leto 2022).

Určitě to studenty v těch fyzických hodinách, osobních hodinách, donutí více dávat pozor, více se soustředit než v onlinu, protože tam se těžko soustředí. Když už koukáte do té obrazovky a víte, že třeba můžete si ještě na pozadí něco zapnout (žena, rozhovor, leto 2022).

... za počítačem člověk sa nevie dlho sústrediť na jednu vec (žena, rozhovor, jar 2022).

Predsa len dá sa to aj v robote počúvať, netreba tam byť prítomný, nemusí si človek rozhrabať celý deň (žena, rozhovor, jar 2022).

Hoci posledný uvedený výrok sa týka zamestnania, nie domácnosti, ba respondentka si e-learning pochvaľuje, dôsledky jej rozptýlenej pozornosti sú negatívne; či už mala dojem, že študuje popri práci, alebo pracuje popri štúdiu, ani jednu činnosť nerobila plnohodnotne. Hoci by aj vykonávala jednoduchú manuálnu prácu, nemohla by si popri nej, napríklad, robiť poznámky z prednášky či seminára. Výkonnosť študenta pri multitaskingu determinujú schopnosti ľudskej mysle, ktorá nie je schopná na vstupoch paralelne prijímať rôznorodé podnety, ani vykonávať simultánne viac úloh (Ophir, Nass a Wagner 2009). Mozog medzi rôznymi aktivitami iba prepína, to vyžaduje určitú kapacitu aj čas (Škoda a Doulík 2011, s. 175–176). Multitasking napokon vedie ku kognitívnemu stresu a únave študenta (Wallis 2010, s. 7). Respondenti sa na únavu skutočne aj sťažovali.

---

⁵ Multitasking chápeme ako participáciu na dvoch či viacerých aktivitách súčasne (porovnaj Wang a Tchernev 2012, s. 493).

Z vyššie uvedených výrokov respondentov vyplýva, že prezenčnú výučbu považujú z hľadiska udržiavania pozornosti výrazne účinnejšiu než e-learning. Iba na okraji skúmaného diskurzu sú názory respondentky, že na e-learning sa vie lepšie sústrediť alebo jej väčšmi vyhovuje. No aj v takom prípade sa môžu vyskytnúť fyzické problémy, napríklad s očami, chrbticou a pod.).

Čo sa týka psychiky, tak práveže táto online výučba bola pre mňa lepšia. No ale, samozrejme, vznikli fyzické problémy, čo sa týka dlhej koncentrácie a pozerania do monitoru (žena, rozhovor, jar 2022).

Účasť na výučbe aj samoštúdium sú aktivity, ktoré celkom prirodzene spôsobujú vyčerpanie študenta. Náš výskum ukázal, že e-learning považovali mnohí respondenti v porovnaní s prezenčnou výučbou za vyčerpávajúcejší. Aj takáto krátkodobá či dlhodobá psychická únava je potom príčinou zníženej koncentrácie študenta.

Keď sme mali dlhšie vyučovanie či úlohy ktoré som si musela splniť, mala som pocit, že zo mňa notebook vysáva energiu (žena, esej, jeseň 2020)

... sa cítim veľmi unavený a po každej prednáške alebo prípadne nejakej výučbe, dávam prednosť aspoň prechádzke okolo domu [...] sa potrebujem trochu vyvetrať (muž, rozhovor, leto 2021).

... tej únavy určité áno, pretože naše prednášky trvajú aj 6 hodín, po troch hodinách sme už boli mimo [...] Nevedeli sme sa sústrediť na to (žena, rozhovor, jar 2022).

Viem o veľa ľuďoch, čo mali problém psychickej únavy (muž, rozhovor, jar 2022).

[O e-learningu] se s ním spíše peru, online přednášky jsou vyčerpávající, taktéž některé písemné úkoly (žena, dotazník, leto 2021).

... fyzickú únavu som necítil, ale psychickú určite áno (muž, rozhovor, jar 2022).

Cítim sa byť oveľa unavenejšia, ako keď som chodievala do školy, lebo takto to je taký stereotyp (žena, rozhovor, leto 2021).

Niekoľkí respondenti pociťovali z dlhotrvajúcej práce s počítačom viac fyzických problémov a únavy, a to aj v kombinácii s psychickou únavou.

... samozrejme, vznikli fyzické problémy, čo sa týka dlhej koncentrácie a pozerania do monitoru (žena, rozhovor, jar 2022).

Aj veľa času som trávila pred počítačom a bolo to také ťažké obdobie či už pre chrbticu alebo pre psychiku (žena 23, rozhovor, jar 2022)

[O vyčerpaní pri online štúdiu] psychicky určite, ale i fyzicky, pretože mňa častejšie bolela hlava (žena, rozhovor, leto 2022).

Vo všeobecnosti študenti hodnotia e-learning v porovnaní s prezenčným vzdelávaním ako namáhavejší z hľadiska udržania pozornosti či únavy. Toto konštatovanie doplníme o detailnejší pohľad, ktorý rozkrýva názory na limity a potenciál e-learningovej (resp. prezenčnej) výučby.

Súčasťou študentského diskurzu v téme e-learningu je priamo aj faktor zlenivenia. Niektorí respondenti doslova uvádzajú *študovanie z postele*.

Keď sme mali cviko alebo prednášku, tak [...] buď sa váľalo na posteli alebo na gauči, alebo sa proste robilo za stolom popri tom nejaké cvičenie (muž, rozhovor, jar 2022).

Disciplína študentov klesla, lebo keď pedagógovia nemajú v podmienkach zapnutú kameru, tak študenti môžu mať hodinu z postele alebo pri raňajkách (žena, rozhovor, jar 2022).

Jako co jsme se tak bavili, tak všichni jsme byli rádi, že v podstatě nemusíme vstát z té postele a jít někam (žena, rozhovor, leto 2022).

Pro mě to bylo úplně pohodlné, že jsem vstala deset minut před tou hodinou (žena, rozhovor, leto 2022).

Som si povedal, že som rád, že si môžem napríklad pospať dlhšie, lebo stačí len zapnúť počítač alebo mobilný telefón a pripojiť sa takto na dialku (muž, rozhovor, leto 2021).

... člověk může strašně zlenivět, ak si zvykne na tento spôsob výučby. Je diametrálne jednoduchšie sadnúť za stôl, zapnúť počítač a pripojiť sa na online prednášku, než cestovať ráno z internátu alebo bytu (muž, esej, jeseň 2020).

Veľa študentov vrátane mňa strašne zlenivelo, neboli až tak dokopaní sa učiť (muž, rozhovor, jar 2022).

Posledný z citovaných výrokov otvára pomerne závažný problém, ktorý sa netýka len didaktických metód pri e-learningu, ale aj celkovej filozofie chápania vysokoškolského vzdelávania (na Slovensku), a to nielen univerzitami a pedagógmi, ale aj študentmi a spoločnosťou. Pýtame sa totiž, či študentov majú pedagógovia nútiť do štúdia alebo či študenti ako svojprávní dospelí ľudia už majú mať dostatok

sebauvedomenia a sebadisciplíny, aby sa chceli naučiť čo najviac pre svoj budúci profesionálny život. Pasívny postoj študentov očakávajúcich tlak zo strany učiteľov sa totiž objavil aj v ďalších vyjadreniach. Vyskytuje sa v nich práve slovo „nútiť“.

Určite to ty studenty v těch fyzických hodinách, osobních hodinách, donutí více dávat pozor, více se soustředit na to než v onlinu... protože je tam možnost více interagovat mezi pedagogem a studentem (žena, rozhovor, leto 2022).

Na online málo učitelov nás donútilo interagovať [...] Výhoda prezenčnej výučby je rozhodne v tom, že viacej interagujeme na hodinách (žena, rozhovor, jar 2022).

... ľudia oveľa radšej zdvihnú ruku, ako sa prihlásia v Teamse, tam si povedia, kašlem na to (žena, rozhovor, jar 2022).

Jak bysme se normálně učitele na něco zeptali, něco co třeba nechápeme, tak jako kdyby během toho onlinu jsme to úplně vypustili (žena, rozhovor, leto 2022).

Všetci len tak pozerajú do notebooku a padne pár otázok po seminári, tým to končí (muž, rozhovor, leto 2021).

... se může zeptat na cokoli i během toho onlinu, ale je to takové, že ten žák to spíše jakoby nepřerušuje (žena, rozhovor, leto 2022).

Posledný výrok ukazuje, že technologické sprostredkovanie prednášky či seminára predstavuje pre participujúcich bariéru pri komunikácii. V časti študentského diskurzu o e-learningu počas pandémie predstavuje téma komunikácie v rámci štúdia dôležitú rovinu.

3.8 Komunikácia medzi účastníkmi v rámci e-learningu

Téma interpersonálnej komunikácie medzi učiteľom a študentom aj medzi študentmi navzájom sa v rámci skúmaného študentského diskurzu vyskytovala vo viacerých kontextoch. Respondenti napríklad pripomínali, že používané technológie, ale aj celková paradigma e-learningu nepodporujú dostatočne interaktivitu a spätnú väzbu. Jednou z príčin sú aj psychologické bariéry, pričom jeden z respondentov ich pociťoval aj na strane vyučujúcich.

Online studium bylo neosobní a informace zde podávány byly někdy až strojově podávány (muž, dotazník, leto 2021).

[O online štúdiu] je to vlastne vzhľadom k té odezve takej, než se domluví, kdo chce mlúvit a na co se chce vlastne zeptat. Nejde to úplně třeba ukázat, nejde prostě přesně rozvinout tu myšlenku kolikrát [Nedá sa] prostě rovnou se na to zeptat (muž, rozhovor, leto 2022).

Akonáhle je nás viacej na [online] hodine, tak tým pádom nemôžeme efektívne diskutovať a pýtať sa otázky (muž, rozhovor, leto 2021).

Skúmaný študentský diskurz ukazuje, že v období lockdownov mladí ľudia pochopili a ocenili bezprostrednú medziludskú komunikáciu, vrátane jej výhod v rámci vzdelávacieho procesu. Mnohé vyjadrenia respondentov odzrkadľujú, že si uvedomili význam kontaktu tvárou v tvár s vyučujúcim na prednáškach a seminároch. Jeden z respondentov dokonca hovorí aj o dôležitosti neverbálnej komunikácie.

Výhodou prezenčného vyučovania je verbálna a neverbálna komunikácia s vyučujúcim, kedy pedagóg vidí, či nás tá hodina zaujíma, alebo máme záujem zostať po prednáške a diskutovať na dané témy (muž, rozhovor, jar 2022).

... pro mě je to důležitější, takový ten přímý kontakt, že se můžu líp doptávat, když něco nevím a zjistila jsem, že mě to i mnohem více baví, dávám víc pozor (žena, rozhovor, leto 2022).

Výhody prezenčnej výučby sú asi jasné, máš kontakt s tým učiteľom (žena, rozhovor, jar 2022).

Chýba nejaké to fyzické... medzi nami a profesormi (žena, rozhovor, leto 2021).

Při prezenční výuce je možnost větší interakce s přednášejícím (žena, dotazník, leto 2021).

Moc mi chybí osobní kontakt s pedagogy i se svými spolužáky. Chybí mi navzájem si pomáhat v hodinách a i motivace (žena, dotazník, leto 2021).

Keďže to bolo dištančne, tak to bolo pre mňa ešte ťažšie, lebo som nemal ten priamy kontakt s učiteľom ani so spolužiakmi (muž, rozhovor, jar 2022).

Vysokoškóoláci neparticipujú na štúdiu iba ako jednotlivci, často pri vzdelávacích aktivitách chcú, ale aj musia medzi sebou spolupracovať. Pre dosiahnutie efektívnej spolupráce na cvičeniach v laboratóriu či pri vypracovávaní projektu sú užitočné bezproblémové a otvorené interpersonálne vzťahy. V tomto zmysle považujeme skupinu študentov a pedagógov, ktorí sa pravidelne stretávajú na seminári či cvičení, za špecifický typ komunity praxe (angl. *community of practice*). Komunity

praxe sú „skupiny ľudí, ktorí zdieľajú spoločné potreby, problémy alebo záujmy v rámci určitej témy a ktorí prehlbujú svoje vedomosti a odbornosť v tejto oblasti v procese priebežnej vzájomnej interakcie [...] spája ich hodnota, ktorú nachádzajú v spoločnom vzdelávaní. Pritom medzi sebou rozvíjajú interpersonálne vzťahy a vytvárajú si spôsoby interakcie“ (Wenger, McDermott a Snyder 2002, s. 4). Každá komunita praxe je jedinečnou kombináciou troch základných prvkov: špecifická oblasť poznania, spoločenstvo konkrétnych ľudí vytvárajúcich toto poznanie a jedinečné spôsoby zdieľania smerujúce k čo najväčšej efektívnosti výkonu spoločenstva (Wenger 1998).

Z hľadiska dosahovania cieľov majú teda pre takúto učiacu sa komunitu praxe dobré medziludské vzťahy veľký význam. Naši respondenti však upozorňovali, že ich pri e-learningových aktivitách obmedzovala nedostatočná hĺbka v interpersonálnych vzťahoch so spolužiakmi, pretože nemali možnosť stretávať sa tvárou v tvár. Viacerí respondenti túto potrebu užších medziludských vzťahov pociťovali, no nedokázali ju presne pomenovať a vysvetliť.

... chýbal nám kontakt so spolužiakmi pri vypracovávaní spoločných zadaní (žena, esej, jeseň 2020).

... prezentovať pred niekým, koho človek vôbec nevidí, ani nevie, či ho počúva, alebo na tej druhej strane počítača možno ani nie je, alebo spí, bolo divné (žena, rozhovor, jar 2022).

Sice jsme museli mít zapnuté kamery [...] Ale to není jenom o tom, že se vidíme, ale že je tam toho mnohem více v tom osobním, v tom fyzickém světě (žena, rozhovor, leto 2022).

Ale koncom letného semestra [2021] už som cítil, že potrebujem poznať mojich spolužiakov, ktorých som poznal iba z kamier, keďže som študoval v prvom ročníku (muž, rozhovor, jar 2022).

Nakoľko sa momentálne nemôžeme stretávať a vo veľa prípadoch si nevieme veci priamo rozdiskutovať, či poprípade spolupracovať efektívnejšie na niektorých projektoch alebo prácach, tak veľakrát sa nám stáva, že na výskumoch pracujeme dlhšie, než je obvyklé (muž, rozhovor, leto 2021).

Nakoľko sa momentálne nemôžeme stretávať a vo veľa prípadoch si nevieme veci priamo rozdiskutovať, či poprípade spolupracovať efektívnejšie na niektorých projektoch alebo prácach, tak [...] pracujeme dlhšie, než je obvyklé (muž, rozhovor, leto 2021).

Ale ak aj odhliadneme od praktickosti bezprostredného styku pri študijných aktivitách, medziludská komunikácia zostáva jednou z univerzálnych potrieb človeka ako sociálnej bytosti. Takáto potreba je saturovaná v rôznych prostrediach, pre mladého človeka to je nepochybne aj prostredie školy, kde prebiehajú kamarátske interakcie s rovesníkmi. V tomto zmysle formálne a neformálne stretnutia so spolužiakmi pomáhajú väčšine vysokoškolákov pri udržiavaní duševnej pohody. Aj v tomto kontexte študentský diskurz hodnotí pandemické lockdowny univerzít negatívne. A je zaujímavé sledovať aj zmeny v pocitoch – najprv vysokoškoláci zavtorenie škôl uvítali, skôr či neskôr si však uvedomili, že im študentský život chýba, ba dokonca sa zhoršujú ich komunikačné schopnosti.

Prvé týždne pre mňa neboli vôbec ťažké, keďže som introvert a mám rada pohodlie domova. Ale po čase mi začal chýbať kontakt s ľuďmi [Po 2 rokoch e-learningu] neviem úplne dobre komunikovať. Keď sa mi aj niekto prihovorí, tak som celá nesvoja (žena, rozhovor, jar 2022).

Myslel som si, že online vyučovanie bude dobré [...] ale po krátkom čase som názor zmenil. Osobný kontakt chýba (muž, rozhovor, leto 2021).

Na začiatku sme to všetci aj ja privítali [...] Po takom roku to ale začalo byť dosť otravné. Berie nám to aj študentský život (muž, rozhovor, jar 2022).

Na začiatku to bolo super [...] Po takom roku to bola veľká ponorka [...] Nevieme sa ani rozprávať. Nebolo to nič príjemné (muž, rozhovor, jar 2022).

... všem taky scházela ta přítomnost ve třídě [...] mi už dlouho vadí, že jsem jen doma. Mám pocit, že až to skončí, nebudu pomalu vědět, jak mluvit s lidmi. Chyběli mi spolužáci a i ty cesty autobusem (žena, dotazník, leto 2021).

...chýbala tá interakcia s vyučujúcim aj sociálny aspekt, čiže interakcia so spolužiakmi (žena, rozhovor, jar 2022).

A so spolužiakmi je predsa len viac zábavy (žena, esej, jeseň 2020).

Na tomto mieste uvádzame aj dva zaujímavé, hoci ojedinelé výroky respondentiek, ktoré sa zmieňujú v súvislosti s e-learningom o vstupovaní do ich intímnej zóny. Jedna považuje za zásah do intímnej zóny zapnutú kameru, druhej vyhovuje, že pri e-learningovej prednáške ju vyučujúci nevidí.

Online výuka v prostředí MS Teams mi byla nepříjemná, jako by zasahovala do mé intimní zóny. V posluchárně je mezi vyučujícím a studenty, i mezi studenty navzájem, větší odstup. Nehledí na sebe neustále zblízka, tváří v tvář (žena, dotazník, leto 2021).

Ešte výhoda je [pri e-learningu] sa nepozerala ten učiteľ priamo na mňa (žena, rozhovor, leto 2021).

3.9 Špecifiká študijných odborov a e-learning

Nielen jednotlivé študijné odbory, ale aj jednotlivé predmety v rámci toho istého odboru sa navzájom odlišujú nielen vzdelávacím obsahom, ale aj didaktickými metódami, ktoré sa pri nich využívajú. Prednáška v aule pre desiatky vysokoškolákov je čosi úplne iné než práca niekoľkých študentov v laboratóriu a úplne odlišná je aj seminárna diskusia. Preto ani nemá význam plošne uvažovať o výhodách a nevýhodách e-learningu v porovnaní s prezenčnou výučbou. Aj respondenti si uvedomovali, ako špecifiká jednotlivých predmetov a odborov vplývajú na možnosť adaptovať ich do podoby e-learningu.

[Prezenčne] dajú sa robiť laboratórne práce a dištančná výučba toto všetko ťažko pokryje (žena, rozhovor, jar 2022).

Keď my budeme mať webinár, tak je to úplne niečo iné, ako keď to vidíme pri praxi a priamo manipulujeme s tým (muž, rozhovor, leto 2021).

[O dištančnom vzdelávaní] náročné kvôli tomu, že máme veľa praxe (žena, rozhovor, jar 2022).

Učiteľ keď príde a pozrie sa počas [prezenčnej] hodiny, tak hneď odhalí, čo mám zle. Ale teraz [pri online výučbe] nakoniec aj tak mu musím poslať celý svoj súbor (žena, rozhovor, leto 2021).

... kedyž si to človek osahá na mieste a hneď sa zeptá kedyž niečomu nerozumí, tým nemyslím že přes email by to nešlo, ale „naživo“ to je jednodušší a prímějšší (žena, dotazník, leto 2021).

Rôzne tvorivé predmety nie sú úplne ono online (muž, rozhovor, leto 2021).

Napríklad matematika alebo štatistika sú podľa mňa omnoho lepšie vyučované prezenčne ako dištančne. Ale na takých predmetoch, ako je marketing, je to omnoho ľahšie dištančne, pretože keď niečomu nerozumíme, my si to rovno vieme vyhľadať na internete (žena, rozhovor, leto 2021).

Posledný uvedený výrok je prekvapujúci; očakávali by sme, že ak študentka v priebehu prezenčného vyučovania niečomu nerozumie, tak sa hneď spýta vyučujúceho, čo je aj pohodlnejšie než vyhľadávať informáciu na internete.

Viacerí študenti výhody prezenčného či absenčného štúdia posudzovali paušálne ako rozdiel medzi prednáškami a cvičeniami. Je to hľadisko možností dialogickej komunikácie pri výučbe.

... cvičenia a semináre asi lepšie osobne a prednášky kludne môžu byť online (muž, rozhovor, leto 2021).

Niektorá prednáška je úplne zbytočné, aby sme tam boli prezenčne [...] Cvičenia a semináre sú fajn prezenčne (žena, rozhovor, jar 2022).

Online výučba je super, ale môže sa využívať iba na tie veľké prednášky, kde nie je až tak potrebná komunikácia so študentmi [...] A tá v škole výučba je skôr pre cviká, semináre, kde sa ľudia členia do skupinky (žena, rozhovor, jar 2022).

Osobitným problémom e-learningu v období pandémie bola v niektorých prípadoch kontrola vedomostí a skúšanie. Keď niektorí vyučujúci chceli zabrániť nečestným praktikám študentov v domácom prostredí, skracovali čas na vypracovanie zadania alebo zvyšovali jeho náročnosť.

Skúšky online, ktoré boli omnoho mäťúcejšie a stresujúcejšie ako písomný test v priestoroch katedry [...] boli sme pod veľkým časovým tlakom a mnohým z nás sa ani testy nepodarilo odovzdať úplne vyplnené (žena, esej, jeseň 2021).

Počas online výučby som zažíval najviac stres, keď išlo o skúšky [...] Snažili sa pedagógovia predísť odpisovaniu a podvádžaniu. Bolo náročné splniť ich požiadavky, bolo málo času na premýšľanie (muž, rozhovor, jar 2022).

Pri online skúšaní si vyučujúci musí uvedomiť, že apriórna nedôvera a nadmerná kontrola môžu narúšať medziludské vzťahy a ponížovať študenta. Okrem toho z technologického hľadiska je vzdialená kontrola aj tak ťažko realizovateľná, napr. vzhľadom na miniaturizáciu slúchadiel či kamier, zdieľanie obrazovky alebo paralelné pripojenie dvoch obrazoviek.

V podstate študenti neuvádzali žiadne zásadné a jednoznačné didaktické výhody e-learningu. Veľká väčšina z nich sa zhodla iba v tom, že študovať z domu je pohodlnejšie a lacnejšie. E-learning im spríjemnil život, no neskvalitnil štúdium. Takéto finančné a ekologické dôvody nemôžu byť primárnym kritériom pri posudzovaní zmyslu a efektívnosti e-learningu.

Distanční studium má pro mne dvě velké plus, a tím jsou úspora času a financí za dojíždění. Ale protože mám ráda sociální kontakt, mnohem raději bych investovala čas i peníze do osobního setkávání – prezenčního studia (žena, dotazník, leto 2021).

... akurát to, že nemusíme chodiť do školy, máme ušetrený čas a peniaza spojené s dochádzaním (žena, rozhovor, leto 2021).

Za plus považujem, že nemusím ráno vstávať a cestovať do školy (žena, esej, jeseň 2020).

Mne sa to páčilo z hľadiska toho, že som nemusela cestovať do školy (žena, rozhovor, jar 2022).

Distanční výuka mi naprosto vyhovovala, a to především díky úspore času (dojíždění) a financí (žena, dotazník, leto 2021).

... bylo fakt výhodné, že jsem nemusela nikam jezdit. Sice nemáme úplně drahý autobus jako studenti. A taky jsem si vařila třeba sama [...] ušetřil se čas, ušetřily se nějaké peníze (žena, rozhovor, leto 2022).

Online výučba šetrí čas a mohol som sa venovať viac svojich aktivitám voľnočasovým (muž, rozhovor, jar 2022).

Posledný výrok poukazuje aj na určité riziko, keďže čas ušetrený uplatnením e-learningu sa môže napokon využiť na konkurenčné aktivity, nie na štúdium.

3.10 Výhody hybridného vzdelávania

Napriek tomu, že časť vysokoškolákov niektoré elementy e-learningu oceňuje, v študentskom diskurze vcelku prevláda jeho kritické hodnotenie, a to niekedy aj u respondentov, ktorí spočiatku prechod na e-learning privítali.

Dištančná výučba sa mi zo začiatku javila ako výhra, no po niekoľkých týždňoch za počítačom som zistila, že to tak nie je. Je ťažké sústrediť sa na prednášku v domácom prostredí (žena, esej, jeseň 2020).

[Na začiatku pandémie] som sa potešil, ale časom to opadlo a radšej by som sa vrátil do školy ako byť stále doma. Volím prezenčné štúdium pred dištančným (muž, rozhovor, jar 2021).

Myslel som si, že online vyučovanie bude dobré a budem viacej doma, ale po krátkom čase som názor zmenil (muž, rozhovor, jar 2021).

Tieto hodiny online si nikto nepochvaloval, nemali takmer žiadnu hodnotu a každý študent v mojom okolí prízvukoval, ako je prezenčná forma štúdia dôležitá (muž, esej, jeseň 2020).

Občas sme sa rozčertili, že už by sme sa radi vrátili do školy (žena, esej, jeseň 2020).

Nejak sme si na to zvykli, ale aj tak frflame, že by to bolo lepšie osobne (muž, rozhovor, jar 2021).

Jasné, vrátila by som sa do školy, ale to je asi zrejmé u každého (žena, rozhovor, jar 2021).

Online studium mi nevyhovuje. Jsem ze staré školy (žena, dotazník, leto 2021).

To však neznamená, že vysokoškoláci sú proti digitalizácii vzdelávania. Po skúsenosti s e-learningom počas pandémie je v študentskom diskurze veľmi výrazne prítomný názor, že optimálnym spôsobom vysokoškolského vzdelávania by bola hybridná forma, ktorá by kombinovala to najlepšie z prezenčného vzdelávania a e-learningu. Aj vyššie sme už napríklad uvádzali, že niektorí študenti vnímajú prednášky ako vhodnejšie pre e-learning a cvičenia či semináre pre prezenčnú výučbu.

Osobně bych uvítala kombinaci prezenční a online výuky. Mnohdy online výuka je názornější než kontaktní, může být bleskově využito online zdrojů (žena, dotazník, leto 2021).

Hybridní program by byl fajn, ale kdyby to třeba bylo v nějaké dny jenom, že by jeden den byl třeba jenom na online vyučování (žena, rozhovor, leto 2022).

Keď napríklad by chceli zamestnať [ako dištančne vyučujúceho] niekoho, kto by nemal čas dochádzať do Trnavy [...] A tá v škole výučba je skôr pre cviká, semináre (žena, rozhovor, jar 2022).

Som sa mohla prihlásiť na jeden predmet z Ekonomickej fakulty, pretože prebieha online a nie je obmedzené, koľko študentov sa zmestí do jednej posluchárne (žena, rozhovor, leto 2021).

Predstavy respondentov o hybridnej výučbe sú však rôznorodé. Niektorí uvažujú o možnosti vzdialeného pripojenia predovšetkým ako doplnku k dominantnej prezenčnej výučbe, keď okolnosti fyzickú prítomnosť neumožňujú.

Ta online výuka není úplně ideální, ale když je to napůl, že člověk prostě v nějakém případě nouze [...] se to dá prostě takhle využívat (muž, rozhovor, leto 2022).

... mať možnosť pripojenia pre ľudí, čo sú chorí a nemôžu ísť do školy (muž, rozhovor, jar 2022).

Výhoda je pravé to, že keď nemôžem chodiť a nechcem si brať absenciu a chcem byť na tej hodine, tak keď nám učitelia to umožnia, tak sa môžeme pripojiť online (muž, rozhovor, jar 2022).

Niekedy sa človek nemôže dostaviť na hodinu a možno by si ju aj chcel vypočuť [...] by bolo dobré, ak by sa mohol pripojiť (muž, rozhovor, jar 2022).

Mě osobně to vyhovuje tak půl na půl. A s tím, že třeba potřebuju nutně zůstat doma, nebo právě jsem nemocná, nebo prostě ten učitel to potřebuje (žena, rozhovor, leto 2022).

Určitě je to fajn jako doplněk, když třeba ten vyučující onemocní (žena, rozhovor, leto 2022).

Prvým a jednoduchým krokom univerzít a pedagógov k hybridnej forme výučby môže byť nahrávanie prednášok, prípadne aj cvičení či seminárov. Študenti si na túto možnosť zvykli práve na hodinách počas lockdownov, vyhovovalo im, že mali k dispozícii databázu prednášok a prípadne aj ďalších študijných materiálov priamo od vyučujúceho. Mohli si ich pozrieť nielen v prípade absencie na hodine, ale aj vtedy, keď sa k niečomu potrebovali opätovne vrátiť pri samoštúdiu. Respondenti túto možnosť oceňovali a navrhovali, aby takáto prax nahrávania zostala zachovaná aj v období prezenčného vyučovania.

Mohla by byť výučba kombinovaná [...] niektorí na ne [prednášky] ani nechodia. Ak by boli online, bolo by to lepšie. Nahrali by sme si prednášku a vedeli by sme sa k nej vrátiť (muž, rozhovor, jar 2022).

Prednášky keby boli streamované, tak si ich viacero ľudí pozrie vo voľnom čase [...] Ja som skôr za hybridnú formu výučby (muž, rozhovor, jar 2022).

Rozhodne oceňujem, že sme mali v niektorých predmetoch možnosť videí, čiže, tie prednášky boli nahrávané a keď som niečo nezachytila, mohla som sa k tomu vrátiť [...] aj prezentácie, že sú k dispozícii (žena, rozhovor, jar 2022).

Velmi nám pomáha, že nám natáčajú prednášky do Teamsu, z toho sa ľahšie učí na skúšky [...] sme mali materiál rovno pod rukou (žena, rozhovor, jar 2022).

Tady vím, že když náhodou mi něco unikne, tak si to prostě znovu potom přehraju a mám tu jistotu, že prostě budu mít ty materiály [...] může se na to podívat zpětně (muž, rozhovor, leto 2022).

Přednášky jsme si mohli nahrávat, takže jsem se k nim mohl kdykoliv vrátit (muž, dotazník, leto 2021).

Výhody boli, že prednášky sa dali nahrať a pretočiť späť [...] sprístupnenie nahrávok aj širokej verejnosti kvôli propagácii školy (muž, rozhovor, jar 2022).

4 DISKUSIA

Od jesene 2020 do leta 2022 sme v 6 kvalitatívnych výskumných sondách sledovali názory vysokoškolákov na ich informačné správanie v čase pandémie covid-19. Triangulačnou metodológiou využívajúcou autobiograficko-reflexívnu písomnú retrospektívnu esej, štandardizovaný online rozhovor s otvorenými otázkami a online dotazník s otvorenými otázkami sme získali korpus rozsiahlych textových vyjadrení od 147 študentov vysokých škôl. Korpus písomných vyjadrení (z esejí a dotazníka) a verbálnych vyjadrení (z rozhovorov) reprezentuje aktuálny študentský diskurz o ich informačnom správaní a e-learningu v období pandémie. Diskurz sme podrobili analýze a následnej interpretácii získaných dát.

V dôsledku lockdownov a karantény začali v tomto období študenti oveľa intenzívnejšie využívať technológie umožňujúce videohovory a videokonferencie, ako na to v zahraničí poukázali aj Nguyen (2020) či Dahiya a kol. (2021). Ako náhradu za obmedzenia bezprostrednej komunikácie tvárou v tvár ich využívali aj v osobnej komunikácii v rámci rodiny, s partnermi a kamarátmi. Novinkou v informačnom správaní boli videohovory, ktoré multitaskingovým spôsobom sprevádzali napríklad zvýšené sledovanie streamovacích služieb a hranie online hier. Prudký nárast streamovacích služieb bol zaznamenaný globálne (Pisal 2021). Intenzívne boli videokonferenčné technológie využívané aj v e-learningu, ktorý plošne nahradil prezenčnú výučbu.

Krátkodobou zmenou v informačnom správaní študentov na začiatku pandémie bol prudko zvýšený záujem o aktuálne medicínske, politické a verejné informácie. Vysokoškooláci prijímali informácie aj z predtým nevyužívaných alebo málo využívaných zdrojov, ako sú webové stránky vládnych ustanovizní, oficiálne portály verejných inštitúcií, tradičné masmédiá a pod. V zahraničí na podobný trend poukázali (Dreisiebner, März a Mandl (2022), Koeze a Popper (2020), Montesi (2021) či Newman (2020). Po niekoľkých týždňoch či nanajvýš mesiacoch tento záujem respondentov o aktualitu začal klesať, pričom štatistiky ukázali analogický pokles na globálnej úrovni (Year-on-year 2021). Respondenti pokles záujmu o pandemicke aktualitu niekedy zdôvodňujú aj psychohygienickými dôvodmi, teda ochranou pred zahltením monotematickými informáciami súvisiacimi s ochorením covid-19.

Podobné zahltenie pandemickými informáciami, ktoré vyvolávalo negatívne stavy úzkosti či depresie konštatovali aj viaceré zahraničné výskumy (Dreisiebner, März a Mandl 2022; Islam a kol. 2020; Montesi 2021; Riehm, Hologue a Kalb 2020; Xie a kol. 2020).

Pandémia covid-19 zostane v kolektívnej pamäti tejto (skúmanej) generácie spätá s infodémiou, v rámci ktorej došlo k nebyvalému nárastu dezinformácií a hoaxov z hľadiska ich „tematickej“ pestrosti, počtu aj frekvencie výskytu v internetovom prostredí. Respondenti predovšetkým upozorňujú na šírenie dezinformácií v sociálnych sieťach (najmä na Facebooku), čo konštatuje aj Rebrová (2021). To znamená, že dezinformačné weby, blogy a portály dosahujú svoj spoločenský vplyv dvojstupňovým tokom cez sociálne médiá. S hoaxmi a dezinformáciami sa študenti stretávali nepretržite a v takom množstve, že v rámci diskurzu nemohla vzniknúť zhoda, kedy sa vôbec vlna „pandemických“ hoaxov začala a kedy dosiahla svoj vrchol. Vysvetlením môže byť aj to, že infodémia sprevádzaná bezprecedentným množstvom hoaxov prišla takmer súbežne s pandémiou, ako na to upozorňujú viacerí autori (Dubey a kol. 2020; Islam a kol. 2020; Radu 2020; Tardáguila, cit. podľa Suárez 2020).

Študentský diskurz reflektuje polarizáciu spoločnosti spôsobenú dezinformáciami a hoaxmi aj používaním radikálnych metafor („vojna“, „dva tábory“). V diskurze je prítomný vzorec skupinovo-generačného nahliadania smerujúci k dichotómii my verzus oni, ktorý je evidentný pri hodnotení hoaxerov. Takéto rozdelenie spoločnosti v dôsledku hoaxov popisuje napr. Mathiasová (2021). Študentská charakteristika hoaxerov vychádza z intelektuálnej nadradenosti a obsahuje konfrontačný tón. Diskurz vo vzťahu k hoaxerom obsahuje pohrdanie spojené s iróniou (stereotypné prívlastky „odborník na všetko“, „absolvent vysokej školy života“) či poukazovanie na absenciu kritického myslenia a informačnej gramotnosti. Respondenti upozorňujú, že hoaxeri sú pomerne často v seniorskom veku, s čím majú skúsenosti aj v rámci vlastných rodín. Takúto tendenciu seniorov dôverovať dezinformáciám a šíriť ich potvrdzuje viacero autorov (Brashier a Schacter 2020; Guess, Nagler a Tucker 2019; Kriššák 2021; Pennycook a Rand 2020). V diskurze respondentov je prítomný však aj názor, že hoaxeri majú cieľený zámer škodiť, v tom sa študenti približujú ku konšpiračnému mysleniu svojich názorových oponentov.

Pokiaľ ide o odhodlanie bojovať proti hoaxom, snaha o fact-checking je prítomná, hoci zväčša limitovaná na bezprostredné sociálne okolie, hlavne seniorov vo vlastnej rodine. Prevláda pocit márnosti boja proti prívalu dezinformácií, čo vedie k ignorovaniu hoaxerov. To nie je dobré východisko pre budúcu pluralitnú spoločenskú diskusiu a dialóg smerujúci k prekonávaniu rozkolu v spoločnosti.

Značná časť obsahu študentského diskurzu o informačnom správaní počas lockdownov cez pandémiu sa týka e-learningu na vysokých školách. Prechod na e-learning počas prvej vlny pandémie na jar 2020 považujú študenti za veľmi chaotický. Vyučujúci nemali k dispozícii e-learningové technológie, ani ich nevedeli používať. Vzniknutú krízovú situáciu riešili veľkým množstvom zadaní na samoštúdium, akoby chceli kvalitnú výučbu nahradiť kvantitou materiálov. To svedčí o metodickej a didaktickej nepripravenosti na strane vyučujúcich. Aj v slovenskom prostredí by teda platilo označenie „núdzové dištančné vzdelávanie“, ktoré presadili Sumardi a Nugrahani (2021).

Na príklade e-learningu študenti ako digitálni domorodci pochopili technologické limity online komunikácie. Uvedomili si, že pri e-learningu prostredníctvom počítača sa horšie koncentrujú ako v učebni. Mali problémy so sebadisciplínou, prostredie domácnosti prinášalo veľa rozptyľujúcich podnetov. Osobitným problémom je multitaskingové používanie počítača na rozptyľujúce aktivity. E-learning študenti považujú za menej efektívny, ale za unavujúcejší. Preto má mať online prednáška viac prestávok. Paradoxne sa však študenti zároveň sťažujú, že zleniveli („e-learning z postele“).

Súčasnú e-learningovú technológiu, resp. spôsoby, akými ich vyučujúci využívajú, nevedia študentov dostatočne aktivizovať, aby participovali na seminári. Pri e-learningu im chýba osobná interakcia s učiteľmi a spolužiakmi. Takáto interakcia je nevyhnutná, aby sa študentský kolektív stal efektívnou komunitou praxe. Uvedomili si, že neformálne priateľské vzťahy s kolegami zvyšujú efektívnosť ich spolupráce. Študentom komunikácia tvárou v tvár chýba aj pre ich sociálny život. Život v prostredí univerzity podporuje mentálnu pohodu a uspokojuje ľudskú potrebu komunikácie.

Študenti na základe relatívne dlhodobej skúsenosti (dva roky) nepreferujú online vzdelávanie. Väčšmi by im vyhovovalo hybridné vzdelávanie, ktoré by kombinovalo

dominantné prezenčné vzdelávanie, hlavne semináre alebo cvičenia, pričom prezenčné prednášky by sa mali zaznamenávať na video. Učítelia by prostredníctvom e-learningových aplikácií na jednom virtuálnom mieste mali sprístupňovať študentom videoprednášky a databázu iných študijných materiálov. Hybridné vzdelávanie by pomohlo aj v mimoriadnych situáciách, ako je napríklad ochorenie študenta alebo učiteľa. Nahrávky e-learningových hodín (prednášok, seminárov) môžu univerzity využiť aj ako propagačné materiály pre uchádzačov o štúdium, širokú verejnosť či spolupracujúce inštitúcie.

Zaujímavou nadstavbou našej predmetnej štúdie by bola analýza diskurzu univerzitných vyučujúcich. Ukázala by napríklad, aká bola efektívnosť e-learningu v komparácii s predchádzajúcimi ročníkmi študentov, ktorí sa vzdelávali prezenčne. Takýto výskum na jednej fakulte v Nemecku ukázal, že nadpolovičná časť vyučujúcich hodnotí vedomosti získané e-learningom ako slabšie, hoci študenti taký názor nemajú (Speidel a kol. 2021). Okrem toho učítelia by zo svojho uhla pohľadu vedeli posúdiť dostupné e-learningové technológie aj z hľadiska náročnosti vlastnej práce.

5 ZÁVER

V našom výskume sme skúmali jedinečný diskurz vysokoškolských študentov zameraný na problematiku informačného správania a e-learningu v období pandémie covid-19. Získali a interpretovali sme vyjadrenia vysokoškolákov o pandemickom využívaní médií a informačných technológií, získavaní aktuálnych informácií, vzťahu k infodémii spojenej s boomom dezinformácií, hodnotení nástupu a priebehu e-learningu na univerzitách, vrátane sebahodnotenia študentov z hľadiska ich štúdia v podmienkach e-learningu.

Analyzovaný diskurz sa jednoznačne viaže na konkrétnu skupinu mladých ľudí študujúcich na vysokých školách. Predpokladáme, že sme zachytili ich autobiografické reflexie, ktoré sa stanú pre túto generáciu „všeobecnejším, sociálne zdieľaným poznaním, postojmi a ideológiou v sémantickej pamäti” (van Dijk, 2010, s. 66). V tomto zmysle budú mať vplyv aj na názory tejto generácie v budúcnosti. Pochopenie potenciálu a limitov e-learningu môže tejto generácii v budúcnosti pomôcť pri kritickom uvažovaní o teleworkingu a home-office.

Očakávame, že skúsenosť s infodémiou a hoaxmi zvýši v budúcom živote ostražitosť tejto generácie voči dezinformáciám ako potenciálnej spoločenskej hrozbe alebo súčasti hybridných konfliktov. Na druhej strane sa však ukazuje, že bude potrebné hľadať na všetkých úrovniach (od vzdelávacej cez masmediálnu až po politickú) spôsoby pre celospoločenský dialóg a pluralitnú diskusiu, keďže ani racionálne uvažujúci študenti nie sú pripravení na vecné diskutovanie s názorovými oponentmi.

Infodémia je výzva na prehodnotenie výchovy k informačnej gramotnosti. Predstava o informačnom vzdelávaní primárne zameranom na odborné vzdelávanie a profesionálny život je neúplná. Aj expert v určitom odbore má svoj emocionálny život, ktorý môžu ovplyvniť dezinformácie z oblastí, v ktorých je laikom. Informačné vzdelávanie by sa malo nasmerovať nielen na racionálnu vrstvu osobnosti, v ktorej je kľúčová relevancia, aktuálnosť a pravdivosť informácií, ale aj na emocionálnu stránku človeka.

Manažmenty a pedagógovia vysokých škôl by mali skúsenosti z pandemického e-learningu využiť pri prechode na hybridné vzdelávanie, ktoré by vedelo efektívne využívať celý dostupný potenciál online aplikácií v kombinácii s primeranými didaktickými metódami. Súčasťou tohto kroku musí byť aj ďalšie vzdelávanie personálu vysokých škôl.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- ABDULAI, A.-F. a kol., 2020. COVID-19 information-related digital literacy among online health consumers in a low-income country. *International Journal of Medical Informatics* [online]. (143). [cit. 2022-02-21]. Dostupné na: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33157342/>
- BENTZEN, N. a T. SMITH, 2020. The evolving consequences of the coronavirus infodemic. In: *European Parliamentary Research Service* [online]. Bruxelles: European Parliament. [cit. 2022-02-21]. Dostupné na: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2020\)652083](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2020)652083)
- BOČÁK, M., 2009. Diskurz: neurčitá cesta kultúrnych, mediálnych a komunikačných štúdií do centra svojho záujmu. *Kultura – Média – Komunikace*. 2009, 1(1), 117 – 146.
- BOL, T., 2020. *Inequality in Homeschooling during the Corona Crisis in the Netherlands. First Results from the LISS Panel* [online]. Amsterdam: Universiteit. [cit. 2022-02-21]. Dostupné na: <https://www.uva.nl/en/shared-content/faculteiten/en/faculteit-der-maatschappij-en-gedragswetenschappen/news/2020/04/mapping-the-effects-of-homeschooling-on-social-inequality-in-educational-outcomes.html>
- BRASHIER, N. M. a D. L. SCHACTER, 2020. Aging in an Era of Fake News. *Current Directions in Psychological Science* [online]. 29(3), 316 – 323. [cit. 2022-12-11]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1177/0963721420915872>
- BRENNEN, J. S. a kol., 2020. Types, Sources, and Claims of COVID-19 Misinformation [online]. Oxford: University of Oxford. [cit. 2022-12-11]. Dostupné na: <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/types-sources-and-claims-covid-19-misinformation>. DOI: 10.60625/risj-awvq-sr55
- CHAE, S. W. a S. H. LEE, 2022. Sharing emotion while spectating video game play: Exploring Twitch users' emotional change after the outbreak of the COVID-19 pandemic. *Computers in Human Behavior* [online]. (131). [cit. 2022-12-11]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2022.107211>
- CHEN, I. a kol., 2020. Internet-Related Behaviors and Psychological Distress Among Schoolchildren During COVID-19 School Suspension. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry* [online]. 59(10), 1099 – 1102. [cit. 2022-10-15]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1016/j.jaac.2020.06.007>
- ContentSquare, 2021. Year-on-year change in online traffic worldwide as of May 2021. Statista. [online]. [cit. 2021-07-09]. Dostupné na: <https://www.statista.com/statistics/1105495/coronavirus-traffic-impact/>
- DAHIYA, S. a kol., 2021. Lessons from Internet Use and Performance During Covid-19. *Journal of Information Policy* [online]. 11, 202 – 221. [cit. 2022-10-15]. Dostupné na: <https://doi.org/10.5325/jinfopoli.11.2021.0202>
- van DIJK, T. A., 2010. Critical Discourse Studies: A Sociocognitive Approach. In: WODAK, R. a M. MEYER, zost. *Methods of Critical Discourse Analysis*. 3. vyd. Los Angeles: Sage, s. 62 – 85. ISBN 978-1-4462-8240-3.

- DOMBROVSKÁ, M. a P. RANKOV, 2021. Informační chování českých a slovenských studentů v období pandemie COVID-19. *ITlib* [online]. (3–4), 5–14. [cit. 2022-10-15]. Dostupné na: <https://doi.org/10.52036/1335793X.2021.3-4.7-14>
- DOMBROVSKÁ, M. a L. VALJENTOVÁ, 2022. Information behavior of Czech and Slovak students during the COVID-19 pandemic with a focus on hoaxes and misinformation. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia* [online]. (20), 10–16. [cit. 2023-03-03]. Dostupné na: <https://sbsp.up.krakow.pl/article/view/10228>. DOI: 10.24917/20811861.20.22
- DREISIEBNER, S., MÄRZ, S. a T. Mandl, 2022. Information Behavior During the Covid-19 Crisis in German-Speaking Countries. *Journal of Documentation* [online]. 78(7), 160–175. [cit. 2023-01-13]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1108/JD-12-2020-0217>
- ELO, S. s H. KYNGÄS, 2008. The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing* [online]. 62(1), 107-115 [cit. 2022-02-21]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04569.x>
- FAIRCLOUGH, N. a R. WODAK, 1997. Critical Discourse Analysis. In: van DIJK, T., zost. *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction. Vol. 2: Discourse as Social Interaction*. London: Sage, s. 258–284. ISBN 0-8039-7847-2.
- FAZELI, S. a kol., 2020. Depression, anxiety, and stress mediate the associations between internet gaming disorder, insomnia, and quality of life during the COVID-19 outbreak. In: *Addictive Behaviors Reports* [online]. (12). [cit. 2022-01-11]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1016/j.abrep.2020.100307>
- GUERRIERO, S. a kol., 2020. *What have We Learnt? Overview of Findings from a Survey of ministries of Education on National Responses to COVID-19* [online]. Paris: UNESCO – World Bank. 49 s. [cit. 2023-01-19]. Dostupné na: <https://data.unicef.org/resources/national-education-responses-to-covid19/>
- GUESS, A., NAGLER, J. a J. TUCKER, 2019. Less than you think: Prevalence and predictors of fake news dissemination on Facebook. *Science Advances* [online]. 5(1) [cit. 2022-10-26]. Dostupné na: [10.1126/sciadv.aau4586](https://doi.org/10.1126/sciadv.aau4586)
- HILHORST, D., 1997. Discourse Formation in Social Movements. Issues of Collective Action. In: HAAN, H. a N. LONG, zost. *Images and Realities of Rural Life*. Long Assen: Van Gorcum and Comp., s. 121–149. ISBN 90-232-3288-7.
- ISLAM, A. K. a kol., 2020. Misinformation sharing and social media fatigue during COVID-19: An affordance and cognitive load perspective. *Technological Forecasting and Social Change* [online]. (159), 1–14 [cit. 2021-04-24]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2020.120201>.
- JAVOROVÁ, Z. a S. MIKUŠOVÁ, 2021. Nová éra žurnalistiky: Zmeny vo výkone žurnalistickej profesie v období pandémie covid-19 v roku 2020. In: SÁMELOVÁ, A., HACEK, J. a M. STANKOVÁ, zost. *Fenomén 2021: Pandémia covidu-19 a médiá* [online]. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 209–233. ISBN 978-80-223-5250-5. [cit. 2023-01-24]. Dostupné na: https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/kzur/Publikacie_pdf/fenomén_2021.pdf
- KATES J., 2021. *A New Philosophy of Discourse. Language Unbound*. London: Bloomsbury Academic. ISBN 978-1-3501-6362-1

- KOEZE, E. a N. POPPER, 2020. The Virus Changed the Way We Internet. *The New York Times* [online]. 7 Apr. 2020. [cit. 2023-01-24]. Dostupné na: <https://www.nytimes.com/interactive/2020/04/07/technology/coronavirus-internet-use.html>
- KOKHOLM, M., 2020. New COVID-19 study: TikTok conquers the West. In: *Audience Project* [online]. [cit. 2023-01-04]. Dostupné na: <https://www.audienceproject.com/blog/key-insights/new-covid-19-study-tiktok-conquers-the-west/>
- KRIŠŠÁK, T., 2021. Šírenie hoaxov: Hobby staršej generácie? In *RTVS.sk* [online]. 4 mar. 2021 [cit. 2022-10-12]. Dostupné na: <https://www.rtvsk.sk/novinky/zaujímavosti/249711/sirenie-hoaxov-hobby-starsej-generacie>
- LADES, L. K. a kol., 2020. Daily Emotional Well-being during the Covid-19 Pandemic. *British Journal of Health Psychology* [online]. 25(4), 902 – 911. [cit. 2022-10-12]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1111/bjhp.12450>
- LIN, C.-Y., 2020. Investigating Mediated Effects of Fear of COVID-19 and COVID-19 Misunderstanding in the Association between Problematic Social Media Use, Psychological Distress, and Insomnia. *Internet Interventions* [online]. (21), 1 – 6. [cit. 2022-10-19]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1016/j.invent.2020.100345>
- MATHIASOVÁ, A., 2021 Infodémia v onlinových médiách ako sprievodný jav pandémie covid-19. In: SÁMELOVÁ, A., HACEK, J. a M. STANKOVÁ, zost. *Fenomén 2021: Pandémia covidu-19 a médiá* [online]. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 127 – 137. ISBN 978-80-223-5250-5. [cit. 2023-01-24]. Dostupné na: https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/kzur/Publikacie_pdf/fenomen_2021.pdf
- McKINSEY & COMPANY, 2021. Online Behaviors of Consumers in the United Kingdom During the coronavirus (COVID-19) as of February 2021. Statista. [online]. [cit. 2022-10-11]. Dostupné na: <https://www.statista.com/statistics/1231447/online-behaviors-of-consumers-uk/>
- MONTESI, M., 2021. Human Information Behavior During the Covid-19 Health Crisis. A Literature Review. *Library & Information Science Research* [online]. 43(4), 1 – 12. [cit. 2022-10-09]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1016/j.lisr.2021.101122>
- NABITY-GROVER, T. a kol., 2020. Inside out and outside in: How the COVID-19 pandemic affects self-disclosure on social media. *International Journal of Information Management* [online]. (55). [cit. 2021-10-11]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2020.102188>
- NEWMAN, N., 2020. Executive Summary and Key Findings. In: NEWMAN, N., zost. *Reuters Institute Digital News Report 2020* [online]. Oxford: University, s. 8 – 32. [cit. 2023-01-02]. Dostupné na: <https://www.digitalnewsreport.org/survey/2020/>
- NGUYEN, M. H. a kol., 2020. Changes in Digital Communication During the COVID-19 Global Pandemic: Implications for Digital Inequality and Future Research. *Social Media and Society* [online]. 6(3) [cit. 2022-11-10]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1177/2056305120948255>
- OBIALA, J. a kol., 2020. COVID-19 Misinformation: Accuracy of Articles about Coronavirus Prevention Mostly Shared on Social Media. *Health Policy and Technology* [online]. 10(1), (182-186). [cit. 2022-11-11]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1016/j.hlpt.2020.10.007>

- OPHIR, E., NASS, C. a A. D. WAGNER, 2009. Cognitive Control in Media Multitaskers. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* [online]. 106(37), 15583 – 15587. [cit. 2020-01-05]. Dostupné na: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2747164/>. DOI: 10.1073/pnas.0903620106
- PAPÍK, R. a V. PAPÍKOVÁ, 2008. Komunita 2.0 a její konziliárny potenciál, příklady z medicínského prostředí. In: *INFORUM 2008: 14. ročník konference o profesionálních informačních zdrojích* [online]. Praha: Albertina icome, 2008. [cit. 2021-11-10]. Dostupné na: <http://www.inforum.cz/archiv/inforum2008/sbornik/73/>
- PAVLAS, T. a kol., 2020. *Vzdělávání na dálku v základních a středních školách. Tematická zpráva* [online]. Praha: Česká školní inspekce. [cit. 2022-04-11]. Dostupné na: <https://www.csicr.cz/cz/Aktuality/Tematicka-zprava-Vzdelavani-na-dalku-v-ZS-a-SS>
- PENNYCOOK, G. a D. G. RAND, 2020. Who falls for fake news? The roles of bullshit receptivity, overclaiming, familiarity, and analytic thinking. *Journal of Personality* [online]. (88), 185 – 200 [cit. 2022-04-17]. Dostupné na: doi:10.1111/jopy.12476
- PISAL, S., 2021. *Rise of Facebook, Amazon, Apple, Netflix, Google During COVID-19 Pandemic. Theses*. [online]. San Bernardino: California State University. [cit. 2022-01-19]. Dostupné na: <https://scholarworks.lib.csusb.edu/etd/1311>
- PRENSKY, M., 2001. Digital Natives, Digital Immigrants. *On the Horizon* [online]. 9(5). [cit. 2023-01-20]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1108/10748120110424816>
- RAFAEL, V. a K. KREJČIOVÁ, 2020. Aký je rozdiel medzi „online“ a „offline“ žiakmi z chudobných rómskych komunit a čoho sa najviac obávajú po návrate do školy. In: *Ako zostať blízko na diaľku. Správa o dištančnom vzdelávaní žiakov z rómskych komunit počas pandémie COVID-19*. [online]. [cit. 2023-01-22]. Dostupné na: <https://eduroma.sk/docs/ako-zostat-blizko-na-dialku.pdf>. ISBN 978-80-972680-8-4
- RANKOV, P., 2021a. Informačné správanie a informačná gramotnosť mladej generácie v čase pandémie COVID-19. *Knižnica* [online]. 22(1), 12 – 21 [cit. 2022-02-07]. Dostupné na: https://www.snk.sk/images/Edicna_cinnost/Casopis_Kniznica/2021/2021_04_23_02_Pavol_Rankov_2.pdf
- RANKOV, P., 2021b. Výskum informačno-mediálneho správania vysokoškolákov počas pandémie a lockdownu. In: SÁMELOVÁ, A., HACEK, J. a M. STANKOVÁ, zost. *Fenoméń 2021: Pandémia covidu-19 a médiá* [online]. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 196 – 208. ISBN 978-80-223-5250-5. [cit. 2023-01-24]. Dostupné na: https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/kzur/Publikacie_pdf/fenomen_2021.pdf
- REBROVÁ, M., 2021. Hľadanie pravdy v časoch pandémie – boj novinárov proti dezinformáciám. In: SÁMELOVÁ, A., HACEK, J. a M. STANKOVÁ, zost. *Fenoméń 2021: Pandémia covidu-19 a médiá* [online]. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 138 – 158. ISBN 978-80-223-5250-5. [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/kzur/Publikacie_pdf/fenomen_2021.pdf
- RIEHM, K., HOLINGUE, C. a L. KALB, 2020. Associations between Media Exposure and Mental Distress among U.S. Adults at the Beginning of the COVID-19 Pandemic. *American Journal of Preventive Medicine* [online]. 59(5), 630 – 638. [online]. [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2020.06.008>

- SADLER, M., 2021. 84 Video Conferencing Statistics for the 2021 Market. In: *TrustRadius* [online] [cit. 2022-10-09]. Dostupné na: <https://www.trustradius.com/vendor-blog/web-conferencing-statistics-trends>
- SÁMELOVÁ, A., 2016. Panoptizmus, synoptizmus a dežurnalistika. In: SÁMELOVÁ, A. a R. JAVORČEKOVÁ, zost. *Povaha súčasnej filozofie a jej metódy 2016. Zborník z medzinárodnej konferencie* [online]. Bratislava: Filozofický ústav SAV, 2016, s. 108 – 118. [cit. 2022-10-11]. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/356557085_Panoptizmus_synoptizmus_a_dezurnalistika
- SEVILLA, G., 2022. TikTok's Multiplying Misinformation Issues. In: *eMarketer* [online]. Insider Intelligence. [cit. 2022-11-12]. Dostupné na: <https://www.insiderintelligence.com/content/tiktok-s-multiplying-misinformation-issues>
- SOROYA, S. H. a kol., 2021. From Information Seeking to Information Avoidance: Understanding the Health Information Behavior During a Global Health Crisis. *Information Processing and Management*, [online]. 58(2). [cit. 2022-11-12]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1016/j.ipm.2020.102440>
- SPEIDEL, R. a kol., 2021. Did Video Kill the XR Star? Digital Trends in Medical Education Before and After the COVID-19 Outbreak from the Perspective of Students and Lecturers from the Faculty of Medicine at the University of Ulm. *GMS Journal for Medical Education* [online]. 38(6). [cit. 2022-10-13]. Dostupné na: <https://dx.doi.org/10.3205/zma001497>
- SUÁRES, E., 2020. How fact-checkers are fighting coronavirus misinformation worldwide. In: *Reuters Institute for the Study of Journalism – News* [online]. Oxford: University. [cit. 2022-09-08]. Dostupné na: <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/news/how-fact-checkers-are-fighting-coronavirus-misinformation-worldwide>
- SUMARDI, S. a D. NUGRAHANI, 2021. *Adaptation to Emergency Remote Teaching: Pedagogical Strategy for Pre-Service Language Teachers Amid COVID-19 Pandemic*. *Turkish Online Journal of Distance Education* [online]. 22(2), 81 – 93. [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <https://doi.org/10.17718/tojde.906553>
- ŠKARBA, T., 2021. Prístupy v boji proti dezinformáciám a hoaxom. In: SÁMELOVÁ, A., HACEK, J. a M. STANKOVÁ, zost. *Fenómén 2021: Pandémia covidu-19 a médiá* [online]. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 159 – 174. ISBN 978-80-223-5250-5. [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/kzur/Publikacie_pdf/fenomen_2021.pdf
- ŠKODA, J. a P. DOULÍK, 2011. *Psychodidaktika*. Praha: Grada Publishing, 2011. 208 s. ISBN 978-80-247-3341-8.
- Teleworking in the COVID-19 Pandemic: Trends and Prospects 2021**. In: OECD. Organisation for Economic Co-operation and Development. [online]. [cit. 2022-07-02]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1787/72a416b6-en>
- TOMŠÍK, R. a kol., 2020. Pohľad rodičov na vzdelávanie počas pandémie covid-19 na Slovensku – porovnanie rodičov detí so špeciálnymi potrebami a rodičov detí bez identifikovaných špeciálnych potrieb. *Pedagogická orientace* [online]. 30(2), 156 – 183 [cit. 2021-08-19]. Dostupné na: <http://dx.doi.org/10.5817/PedOr2020-2-156>

- WALLIS, C., 2010.** *The impacts of media multitasking on children's learning and development: Report from a research seminar* [online]. New York: Ganz Cooney Center [cit. 2022-04-11]. Dostupné na: <https://joanganzcooneycenter.org/publication/meeting-report-the-impacts-of-media-multitasking-on-childrens-learning-development/>
- WANG, Z. a J. M. TCHERNEV, 2012.** The "Myth" of Media Multitasking: Reciprocal Dynamics of Media Multitasking, Personal Needs, and Gratifications. *Journal of Communication* [online]. 62(3), 493 – 513 [cit. 2022-08-19]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2012.01641.x>
- WANG, G. a kol., 2020.** Mitigate the Effects of Home Confinement on Children During the COVID-19 Outbreak. *Lancet* [online]. (395), 945 – 947. [cit. 2023-01-19]. Dostupné na: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30547-X](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30547-X)
- WENGER, E., 1998.** *Communities of Practice: Learning, Meaning, and Identity*. Cambridge: University Press. 336 s. ISBN 978-05-216-6363-2.
- WENGER, E., McDERMOTT, R. a W. M. SNYDER, 2002.** *Cultivating Communities of Practice. A Guide to Managing Knowledge*. Boston: Harvard Business School Press. 284 S. ISBN 978-15-785-1330-7
- XIE, X. a kol., 2020.** The information impact of network media, the psychological reaction to the COVID-19 pandemic, and online knowledge acquisition: Evidence from Chinese college students. *Journal of Innovation and Knowledge* [online]. 5(4), 297 – 305 [cit. 2021-07-09]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1016/j.jik.2020.10.005>
- ZÁBOJNÍK, J., 2021a.** Možnosti riadenia infodémie covidu-19. *ITlib* [online]. (3-4), 15 – 21 [cit. 2022-12-13]. Dostupné na: <https://doi.org/10.52036/1335793X.2021.3-4.15-21>
- ZÁBOJNÍK, J., 2021b:** Problémy infodémie v kontexte pandémie COVID-19. *ITlib* [online]. (1-2), 51 – 55 [cit. 2022-12-17]. Dostupné na: <https://doi.org/10.52036/1335793X.2021.1-2.51-55>

PRÍLOHY

Príloha 1: Otázky rozhovoru – jar 2021

Ďakujem, že si ochotná pomôcť pri našom výskume.

Odpovedaj, prosím, pravdivo. A hlavne nemaj obavy z akéhokoľvek zneužitia. Hoci chcem tvoje odpovede nahrávať vo zvukovej stope (nie video!), plne ti garantujem anonymitu. K nahrávke sa dostanem iba ja a vedúci výskumu. Nahrávka nijako nebude zverejnená. Možno budeme prepisovať a citovať niektoré tvoje odpovede, avšak nie v spojitosti s tvojím menom. Okrem toho sama zistíš, že toto nie je výskum, ktorý by zisťoval intímne otázky.

Ak na niektorú otázku nebudeš vedieť alebo nebudeš chcieť odpovedať, môžeme ju preskočiť.

Takže môžeme začať?

BLOK DEMOGRAFIA

- Aký odbor a na akej škole študuješ? V ktorom si ročníku?
- Koľko máš rokov?
- Na pohlavie respondenta/respondentky sa nemusíte pýtať, uvediete ho pri vyhodnocovaní.

BLOK ONLINE VZDELÁVANIE

- Ktorý spôsob výučby na vysokej škole ti viac vyhovuje – prezenčné štúdium alebo online štúdium?
- Myslíš, že na túto otázku máš rovnaký názor ako tvoji spolužiaci?
- Ako sa tvoji vyučujúci na začiatku pandémie pred rokom vyrovnali s prechodom na online vyučovanie?
- Ako si sa na začiatku karantény pred rokom vyrovnala s prechodom na online vyučovanie ty osobne?

- Zmenilo sa nejak online vyučovanie od začiatku pandémie doteraz? Zmenil sa napríklad prístup vyučujúcich?
- Menil sa v priebehu posledného roka tvoj názor na online vyučovanie?
- Aké sú podľa teba výhody online vyučovania?
- Aké sú podľa teba nevýhody online vyučovania?
- Niektorí študenti sa v dôsledku častejšieho používania informačných technológií počas pandémie niekedy cítia unavení, iným to neprekáža vôbec. Ako si na tom ty?

BLOK INFORMAČNÉ TECHNOLOGIE A ČAS

(nemusia uvádzať hodiny, stačí prípadne iba „viac“, „menej“)

- Porovnaj, koľko času si venovala sociálnym sieťam pred pandemiou, počas prvej vlny na jar 2020 a v súčasnosti.
- Porovnaj, koľko času si venovala digitálnym hrám všetkých typov pred pandemiou, počas prvej vlny na jar 2020 a v súčasnosti.
- Porovnaj, koľko času si venovala internetu všeobecne pred pandemiou, počas prvej vlny na jar 2020 a v súčasnosti.

BLOK ZÍSKAVANIE AKTUÁLNYCH INFORMÁCIÍ

- Zamysli sa prosím, či pandémia a lockdown mali na teba vplyv z hľadiska vyhľadávania aktuálnych informácií a sledovania celospoločenského diaľnia. Sleduješ aktuálne informácie v porovnaní s obdobím pred pandemiou viac, menej či bezo zmeny?

Ak odpovie, že aktuálne informácie sleduje menej (to ale nepredpokladáme), položíme iba jednu doplňujúcu otázku:

- Prečo?

Ak odpovie, že aktuálne informácie sleduje viac (to aj predpokladáme) a ak nebude už v predchádzajúcej odpovedi špecifikovať, ktoré aktuality sleduje viac, tak položíme doplňujúce otázky:

- Ktoré témy a oblasti sleduješ počas pandémie viac?

- Ak by si mala zhodnotiť celé obdobie od prvej vlny na jar 2020 až do súčasnosti, nastala v sledovaní týchto informácií z tvojej strany nejaká zmena?
- Niektorí ľudia tvrdia, že počas pandémie sa zmenil obsah sociálnych sietí, iní žiadnu zmenu nezaregistrovali. Aký je tvoj názor?

Ak odpovie, že si všimla zmenu v obsahu:

- Ktorú sociálnu sieť máš na mysli? V čom sa zmenila?

BLOK DEZINFORMÁCIE

- Niektorí ľudia hovoria, že počas pandémie pribudlo na internete veľa nepravdivých informácií, iní si myslia, že sa nič nezmenilo. Aký je tvoj názor?
- Stalo sa počas pandémie, že si zdieľala informáciu, ktorá bola nepravdivá?

(poznámka: teda až z odpovede vyplynie, či vopred vedela, že zdieľa nepravdivú informáciu, alebo sa to dozvedela až dodatočne, po zdieľaní)

Ak odpovie áno:

- Čo si potom urobila?
- Aký vplyv majú na teba nepravdivé informácie súvisiace s koronavírusom, jeho liečbou alebo vakcínou?
- Vyvolávajú takéto nepravdivé informácie v tebe hnev, strach alebo nervozitu?
- Myslíš, že sa v dôsledku falošných informácií počas pandémie nejako zmenil tvoj prístup k vyhľadávaniu a hodnoteniu informácií?

BLOK MEDZILUDSKÉ VZŤAHY

- Pandémia je spojená s karanténnymi opatreniami a obmedzením pohybu. To môže mať vplyv aj na medziludské vzťahy. Pociťuješ nejaké zmeny vo vzťahoch ku kamarátom?
- Začala si od nástupu pandémie nejako inak, iným spôsobom využívať digitálne technológie na komunikáciu so svojimi priateľmi? Začala si po nástupe pandémie nejaké aplikácie využívať viac alebo menej?

- Začala si používať nejaké technológie či aplikácie, ktoré si dovtedy nepoužívala?
- Máš partnera, teda frajera? Mala na vašu komunikáciu vplyv pandémie?
- Pociťovala si počas pandémie niekedy nedostatok komunikácie tvárou v tvár?
- Nastali pod vplyvom pandémie nejaké zmeny vo vzťahoch v rámci tvojej najbližšej rodiny? Zmenili sa spôsoby, ako spolu komunikujete?
- Ak z odpovede nevyplynulo, v akej domácnosti žije, spýtame sa doplňujúcu otázku: Žiješ v spoločnej domácnosti s rodičmi?
- Domnievaš sa, že po skončení pandémie budeš využívať informačné technológie tak, ako pred jej začiatkom, alebo si myslíš, že ich budeš využívať inak?

Ak odpovie áno:

- V čom budeš iná?

Príloha 2: Otázky rozhovoru – jar 2022

Veľmi pekne ti ďakujem, že si súhlasil/a s účasťou v tomto výskume.

Budeme sa rozprávať hlavne o tom, ako pandémia zmenila vzťah ľudí k informačným technológiám. Garantujem ti, že bude zachovaná úplná anonymita tvojich odpovedí. Ale sama/sám uvidíš, že sa nebudem pýtať na nič intímne.

ZAČNEME DEMOGRAFICKÝMI OTÁZKAMI.

- Akú univerzitu a fakultu navštevuješ?
- Aký odbor študuješ? (Povedz, prosím, presný názov)
- Koľko máš rokov?
- Pohlavie:

NAJSKÔR BUDEME HOVORIŤ O ONLINE VYUČOVANÍ NA VAŠEJ ŠKOLE V DÔSLEDKU PANDÉMIE.

- Ako sa vyvíjala vo vašej škole online výučba od úplného začiatku pandémie, teda od prvej vlny v marci 2020, až do súčasnosti? Ako sa menil prístup vyučujúcich a študentov?
- Ako si v období od prvej vlny doteraz zvládal/a online výučbu konkrétne ty?
- Mal/a si v súvislosti s online výučbou niekedy prejavy fyzickej alebo psychickej únavy, stresu a podobne?
- Ako dnes hodnotíš online výučbu a prezenčnú výučbu, ak by si mal/a porovnať ich výhody a nevýhody?
- Aké pocity si mal/a pri návrate do školy v marci 2022?
- Malo by sa niečo z online výučby zachovať aj do doby po pandémie?
- Teraz prejdeme na otázky o získavaní nových informácií a aktualít počas pandémie.
- Máš dojem, že na začiatku pandémie si sa začal/a viac zaujímať o aktuálne informácie, napríklad o tom, ako sa covid šíri, aké robí vláda opatrenia a podobne?

- Odkiaľ si takéto informácie o covide získaval/a? Začal/a si vtedy využívať nejaké nové zdroje informácií?
- Ako sa menil tvoj záujem o aktuálne informácie o covide v priebehu jednotlivých vln pandémie, teda od marca 2020 až doteraz?

POSUNIEME SA K TÉME APLIKÁCIÍ A INFORMAČNÝCH TECHNOLOGIÍ, KTORÉ SI POČAS PANDÉMIE VYUŽÍVAL/A.

- Začal/a si počas pandémie využívať nejaké úplne nové internetové služby, nové aplikácie alebo médiá?
- Začal/a si počas pandémie robiť online niečo, čo si predtým robil/a naživo
  - okrem štúdia?
- Začal/a si niektorej internetovej službe, aplikácii alebo médiu venovať počas pandémie podstatne viac času než pred pandemiou?
- Ak využívaš sociálne siete, máš dojem, že pandémia nejako zmenila ich obsah oproti prevládajúcemu obsahu pred pandemiou?
- Máš dojem, že po pandémii budeš využívať internetové služby, aplikácie a médiá tak, ako pred pandemiou, alebo ťa pandémia v tomto ohľade nejako zmenila natrvalo?
- Zmenila pandémia tvoj názor na bezprostrednú medziludskú komunikáciu tvárou v tvár?
- Teraz otázka, ktorá sa netýka bezprostredne teba. Zmenila pandémia a lockdowny spôsob, ako využívajú informačné technológie starší ľudia vo vašej rodine (napríklad tvoji rodičia alebo starí rodičia)?

NAPOKON PREJDEME NA PROBLEMATIKU DEZINFORMÁCIÍ A HOAXOV.

- Máš dojem, že počas pandémie pribudlo dezinformácií a hoaxov?
- Ktorými kanálmi k tebe najčastejšie prichádzali dezinformácie a hoaxy týkajúce sa covidu?
- Spomínaš si, že by sa situácia týkajúca sa hoaxov počas pandémie menila alebo to bolo rovnaké od začiatku prvej vlny až doteraz?
- Stalo sa ti niekedy, že si šíril/a hoax? Bolo to zámerne alebo nevedome?

- Zapájal/a si sa do internetových debát, napríklad na sociálnych sieťach, o otázkach súvisiacich s covidom, napríklad o nosení rúšok, plošnom testovaní, očkovaní a podobne?
- Poznáš osobne niekoho, kto opakovane šíri dezinformácie? Aký máš názor na tohto človeka?
- Kto sú podľa teba vo všeobecnosti hoaxeri, ako ich vnímaš, aké majú spoločné charakteristiky?
- Začal/a si v dôsledku dezinformácií o covide klásť v súčasnosti väčší dôraz na serióznosť informačných prameňov, ktoré sleduješ?
- Myslíš si, že pandémia natrvalo zmenila spôsob komunikácie v spoločnosti?
- Chcel/a by si ešte niečo dodať k tomu, ako pandémia zmenila tvoj vzťah k informačným technológiám?

To bola posledná otázka. Veľmi pekne ďakujem za čas, ktorý si mi venoval/a!

Príloha 3: Otázky dotazníka – leto 2021

POROVNEJTE, JAK SE VYVÍJEL VÁŠ ZÁJEM O AKTUÁLNÍ INFORMACE A ZPRAVODAJSTVÍ PŘED PANDEMIÍ, BĚHEM PRVNÍ VLNY (JARO 2020) A V SOUČASNOSTI.

- Změnily se vaše zájmy a informační potřeby z hlediska tématiky informací? Změnilo se něco z hlediska využívaných médií a zdrojů informací?
- Začali jste v důsledku lockdownu používat nějaké nové aplikace, technologie nebo online služby? Nebo jste začali některé technologie používat pro jiné účely než před lockdownem?
- Jak jste se vy osobně vyrovnal/a s distančním studiem? Jak se s ním vyrovnali vaši spolužáci a vaši pedagogové? Je nějaký rozdíl mezi distančním studiem během první vlny pandemie (jaro 2020) a současností? Jaké studium vám více vyhovuje – prezenční nebo online?
- Má podle vašeho názoru pandemie vliv na dezinformace a hoaxy ve společnosti? (Pokud ano, jaký?)
- Máte dojem, že v důsledku pandemie a lockdownu máte vy osobně jiný přístup k sociálním sítím a obecně k informačním technologiím? (Pokud ano, v čem vidíte změnu?)

Príloha 4: Otázky dotazníka – leto 2022

1. Porovnejte, jak se vyvíjel váš zájem o aktuální informace a zpravodajství na téma kovidu a opatření v různých fázích pandemie od první vlny na jaře 2020 až do jara 2022.

- Měnily se zdroje, odkud jste čerpal/a v první vlně, potom na jaře a ze kterých čerpáte dnes?
- Změnilo se to, jak jste sledoval/a zprávy, spíše s přicházejícími vlnami a uvolněním, nebo to klesalo postupně?
- Bavit/a jste se o tom ve škole s ostatními?

2. Začal(a) jste v důsledku pandemie a lockdownu používat nějaké nové aplikace, technologie nebo online služby?

- Co třeba nakupování, cvičení, učení se něčemu novému, kurzy?
- Přetrvává využívání aplikací ke studiu?

3. Začal(a) jste některé technologie používat pro jiné účely než před lockdownem?

- Změnil se nějak čas strávený na sociálních sítích? Jestli ano, vrací se to teď do normálu?
- Myslíte si, že to mohlo posílit závislost (třeba na sociálních sítích)?
- Když už můžete být více venku, snažíte se s tím něco dělat?

4. Jak jste se vy osobně vyrovnal/a s distančním studiem? Jak se s ním vyrovnali vaši spolužáci a vaši pedagogové?

- Jaký typ studia na základě zkušenosti preferujete?
- Je hybridní/kombinované studium řešením?
- Která forma studia si myslíte, že více vyhovuje pedagogům?
- Chyběl vám osobní kontakt?

5. Byly rozdíly mezi distančním studiem během první vlny pandemie na jaře 2020 a následujícím obdobím?

6. Jaké studium je efektivnější z hlediska vzdělávání a nabytých vědomostí – prezenční nebo online?

7. Měl(a) jste v důsledku online studia projevy únavy, stresu a podobně?

- Způsobovalo vám stres to, že jste se nemohl/a vídat se spolužáky?
- Měl/a jste pocit, že se kvůli únavě z celého dne na počítači, nemůžete soustředit na přednášky?

8. Co z online studia by mělo být zachováno i do doby po pandemii?

9. Měla podle vašeho názoru pandemie vliv na dezinformace a hoaxy ve společnosti? Byly situace ohledně hoaxů v průběhu celé pandemie stejná, nebo se změnila?

- Přemýšlel/a jste nad tím v kontextu našeho oboru? Jestli s tím můžete něco ve svém okolí udělat?
- Myslíte si, že jich bylo během pandemie více?
- Myslíte si, že se změnila situace v kontextu války?

10. Kdo a jací jsou obecně ti, kteří šíří hoaxy? Jaké mají společné charakteristiky? Znáte někoho takového?

- Myslíte si, že to někdo šíří přímo s úmyslem škodit?
- Pokud sledujete i dezinformace spojené s válkou, nemáte pocit, že to šíří ti podobní lidé?

11. Máte dojem, že v důsledku pandemie a lockdownu máte vy osobně jiný přístup k sociálním sítím a obecně k informačním technologiím?

12. Změnila pandemie váš názor na bezprostřední mezilidskou komunikaci tváří v tvář?

- Týká se to i učitelů?
- Užíváte si ta osobní setkání teď víc?
- Máte pocit, že teď chodíte mezi lidmi více oproti dřívějšímu?

SUMMARY

Information Behavior of Students During the Pandemic

Pavol Rankov

The aim of the study is to parse student discourse on changes in their information behavior during the pandemic covid-19.

Methodology

During September and October 2020, we carried out the first investigation using the qualitative autobiographical-reflective method of a written retrospective essay. The respondents wrote it as one continuous text and answered the question *How the role of social networks and the Internet in general changed in my life during the first wave of the pandemic in the spring of 2020 (a period of strict quarantine)*. The respondents' narratives were guided by subsidiary topics (*school, work, interests, relationships, use of technology before, during and after the quarantine*). The studied group consisted of 55 Slovak students, 36 were women and 19 were men.

In April and May 2021, we conducted a second survey using the method of standardized structured online interview. In the interview with 28 questions (of which 4 are demographic) we focused on the themes that emerged from the previous essays – e-learning, the use of information technologies, obtaining current information, the occurrence of misinformation, interpersonal relations in a period when online communication prevails. The respondents were 8 Slovak university students, of which 4 were men and 4 were women.

In June and July 2021, we conducted a questionnaire survey with Czech students. The questionnaire consisted of six open questions that were broadly formulated and their thematic focus was the same as that of the previous “Slovak” studies. The aim of the method was to induce an autobiographical and self-reflexive free flow of thoughts of respondents. The set of respondents consisted of 26 students, of which 22 were women and 4 were men.

During October 2021, we repeated the written essay method. Slovak students answered the summarizing question *How the role of social networks, the Internet and information technology in general changed in my life as a result of the pandemic and lockdowns*. Respondents were again guided by auxiliary topics focused on social environments (*school, work, interests, friends, family, etc.*) and the request to compare developments over time (*situation before covid, first lockdown in spring 2020, relaxation in summer 2020, lockdowns in autumn 2020 and in spring 2021, release in summer 2021, until autumn 2021*). The investigated group consisted of 32 respondents, of which 21 were women and 11 were men.

In April 2022, we repeated the research using the standardized structured online interview method. The goal was to take stock of what happened during the previous pandemic, so 30 questions (of which 4 were demographic) focused on the use of information technologies, e-learning, obtaining current information and misinformation. We examined 20 Slovak students, 10 men and 10 women.

inally, in June and July 2022, we investigated for the second time using the method of a standardized structured in-depth online interview with 6 Czech students, of which 5 are women and 1 is a man. The interview contained 12 basic questions and 22 sub-questions thematically focused on the information behavior of university students during the pandemic.

Our research is complex and triangulated: data were obtained by 3 different methods, several phases of the pandemic covid-19 are covered, the demographics of 147 respondents includes students of bachelor's and master's studies from 19 faculties of Slovak universities and 1 Czech university.

We processed the corpus of texts made up of respondents' statements by inductive content and discourse analysis and the open coding methodology. First, we analyzed the individual texts, we briefly interpreted their meaning through notes. In the second stage, we grouped notes related in content and later also related data (word combinations, sentences, aggregates of sentences from respondents' statements) into groups. In the third step, we combined them into consistent categories or subcategories with assigned codes.

Research findings

As a result of lockdowns and quarantine during the covid-19 pandemic, the students began to use technologies of video calls and video conferences much more intensively. As a substitute for limitations in immediate face-to-face communication, they also used them in personal communication within their families, partners and friends. A novelty in information behavior were video calls, which in a multitasking way accompanied streaming of films and playing online games.

A short-term change in students' information behavior at the beginning of the pandemic was a sharply increased interest in current health information and government or public information. University students also received information from previously unused or little-used sources, such as websites of government institutions, web portals of public institutions, traditional mass media, etc. After a few weeks or months at the most, this interest in news began to decline, sometimes also for psychohygienic reasons of protection against monothematic information overload related to covid-19.

The covid-19 pandemic will remain in the collective memory of this generation linked to the infodemic, in which there was an unprecedented increase in misinformation and hoaxes in terms of their quantity and frequency of occurrence in the Internet environment, but above all in social networks (especially Facebook). This means that disinformation websites and portals achieve their social influence through a two-step flow through social media. Students encountered hoaxes and misinformation continuously and in such quantity that there could not be a consensus within the discourse on when the pandemic hoax boom started and when it reached its peak.

Student discourse reflects the polarization of society caused by misinformation and hoaxes by using radical metaphors ("war", "two camps"). In the discourse, there is a pattern of an "us versus them" dichotomy, which is evident in judging of hoaxers. The characteristics of hoaxers are based on intellectual superiority, containing a confrontational tone. The discourse in relation to hoaxers contains contempt combined with irony or emphasizing the absence of critical thinking and information literacy. Respondents also draw attention to the senior age of hoaxers, whom they have experience with in their own families. In the student discourse, there is also

the opinion that hoaxers have a targeted intention to harm, in this point the students approach the conspiratorial thinking of their opinion opponents.

The fact-checking effort is present, although mostly limited to the immediate social environment, especially seniors in one's own family. There is a prevailing sense of futility in fighting the flood of disinformation, it leads to ignoring hoaxers. This is not a good starting point for future pluralistic discussion and dialogue aimed at overcoming the split in society.

The students consider the transition to e-learning during the first wave of the pandemic in the spring of 2020 as very chaotic. The teachers did not have e-learning technologies at their disposal, nor did they dispose technological literacy to use them. The teachers solved the critical situation with a large number of assignments for self-study, as if they wanted to replace quality teaching with the quantity of materials.

Thanks to pandemic e-learning, the students as digital natives understood the technological limits of online communication. They realized that they can concentrate worse in distance learning via the Internet than in the classroom. They had problems with self-discipline, the household environment brings many distracting stimuli. A particular problem in e-learning is that the computer is a medium which encourage multitasking activities. Students consider the distance learning as less effective, but more tiring. Paradoxically, they also complain that they have become lazy ("e-learning as bed-learning").

Current e-learning technologies and/or their didactic applying cannot sufficiently activate students to participate in the learning process. In distance learning, students lack personal interactions with teachers and classmates. Such interactions are necessary for the university collective to become an effective community of practice. Students also lack face-to-face communication for their social life. Life in a university environment contributes to mental well-being of young people.

Based on relatively long-term experience (two years), students do not prefer online education. They would be more suited to a hybrid education that would combine the dominant face-to-face education, mainly seminars or exercises, while lectures should be recorded on video. Teachers should make video lectures and a database of other study materials in one virtual place available to students through e-learning applications.

Pavol Rankov vyučuje na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave predmety Informačná a znalostná spoločnosť, Sociálna komunikácia a media, Masmédiálna a populárna kultúra, Základy literárnej komunikácie, Informačné služby. Podieľal sa na výskumoch čítania detí a dospelých, informačného správania a digitalizácie literárnej komunikácie.

Pre Katedru knižničnej a informačnej vedy vydal
STIMUL, Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta
Bratislava, 2023

ISBN (PDF) 978-80-8127-406-0

ISBN (EPUB) 978-80-8127-407-7